

Trender i norsk landbruk 2020

Alexander Zahl-Thanem
Anders Mahlum Melås

RURALIS - Institutt for rural- og regionalforskning
Universitetssenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim

Telefon: +47 73 82 01 60
E-post: post@ruralis.no

Rapport 2/2020

Utgivelsesår: 2020

Antall sider: 79

ISSN 1503-2035

Tittel: Trender i norsk landbruk 2020
Forfatter: Alexander Zahl-Thanem og Anders Mahlum Melås
Utgiver: Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning
Utgiversted: Trondheim
Prosjekt: Trender i norsk landbruk
Prosjektnummer: 6412.00
Oppdragsgiver: Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning

Kort sammendrag

Trender i norsk landbruk er en nasjonal spørreundersøkelse blant norske gårdbrukere som gjennomføres av Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning. Undersøkelsen ble gjennomført første gang i 2002, og har siden den gang blitt sendt ut til et tilfeldig utvalg bønder hvert andre år. Dette gjør at årets undersøkelse er den tiende i rekken. Målet har vært å få etablert en kvantitativ tidsserie som gir informasjon om utviklingen innen landbruket over tid. I tillegg til strukturelle sider ved landbruket, dekker spørreundersøkelsen også sosiokulturelle tema som ofte ikke kommer frem i den registerbaserte statistikken. I denne rapporten legger vi frem de første resultatene fra spørreundersøkelsen Trender i norsk landbruk 2020, der 1170 bønder deltok. Undersøkelsen ble sendt ut i tidsrommet januar-februar, i forkant av koronakrisen, og kan på den måten gi en status av norsk landbruk før effektene av koronakrisen. Vi vil i denne rapporten se nærmere på resultater fra undersøkelsen innenfor tema som bønders økonomi og investeringsvilje, arbeidsinnvandring i landbruket, klima og landbruk, holdninger og politikk, og rovdyr.

Stikkord

Landbruk, bønder, økonomi, levekår, arbeidsinnvandring, investeringer, politikk, rovdyr.

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse.....	2
Tabelliste.....	3
Figurliste	4
Sammendrag.....	6
Summary.....	8
1. Innledning.....	10
2. Datagrunnlaget	14
2.1 Populasjon og uttrekk	14
2.2 Gjennomføring av undersøkelsen	15
2.3 Svarprosent og frafall	15
3. Resultater fra Trender i norsk landbruk 2020	20
3.1 Bonden og gårdsbruket.....	20
3.2 Økonomi og investeringer.....	24
3.3 Arbeidsinnvandring i landbruket	32
3.4 Klima og landbruk.....	38
3.5 Politikk og holdninger	45
3.6 Rovdyr	50
4. Frekvenser	56
4.1 Bonden og gårdsbruket.....	58
4.2 Økonomi og investeringer.....	61
4.3 Utsiktene og planene for gårdsbruket de neste årene.....	63
4.4 Spørsmål om hverdagen og meninger om ulike forhold knyttet til det å jobbe som bonde.....	66
4.5 Arbeidstidsbruk og areal	74
Referanser.....	77

Tabelliste

Tabell 1. Undersøkelsens representativitet. Sammenligning av variabler i Trender i norsk landbruk 2020 med 2019-statistikk for populasjonen.	18
Tabell 2. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Negativt økonomisk resultat fra gårdsdrifta siste fem år.....	26
Tabell 3. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Syn på økonomisk resultat fra gårdsdrifta de neste fem årene.....	28
Tabell 4. Tabellen viser andel bønder som har investert i bygninger, maskiner og annet i løpet av de siste 5 årene. Prosent.	29
Tabell 5. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Investeringer på over 1 million kroner i enten bygninger, maskiner eller annet i løpet av siste fem årene.....	30
Tabell 6. Tabellen viser andel bønder som har planer om å investere i bygninger, maskiner og annet i løpet av de neste 5 årene. Prosent.	30
Tabell 7. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Planer om å investere over 1 million kroner i enten bygninger, maskiner eller annet i løpet av de neste fem årene.	32
Tabell 8. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere.	37
Tabell 9. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Påvirkning av klimaendringer neste 10 år.....	42
Tabell 10. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Sannsynligheten for å være uenig i påstanden om at redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak.	44
Tabell 11. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Sannsynligheten for å være for eller imot EU-medlemskap.	48
Tabell 12. Medlemskap i samvirkeforetak	48
Tabell 13. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Sannsynlighet for å ønske færre eller ingen av ulike rovdyr.	55

Figurliste

Figur 1. Figuren viser andel bønder som hadde lønnsarbeid utenom gårdsdriften i 2019. Prosent. (n=1120).....	21
Figur 2. Figuren viser hvor stor andel av husstandens samlede nettoinntekt som kom fra gårdsdriften i 2019. Prosent. (n=1118).	22
Figur 3. Figuren viser hvilke tilleggsnæringer bøndene (eller ektefelle/samboer) driver med som har utgangspunkt i brukets ressurser (n=1170).	23
Figur 4. Figuren viser andel bønder som mener det økonomiske resultatet fra gårdsdriften har gått i positiv retning, negativ retning eller at det ikke har vært noen endring (n=1147). Prosent.	24
Figur 5. Figuren viser andel bønder som mener det økonomiske resultatet fra gårdsdriften har gått i positiv retning, negativ retning eller at det ikke har vært noen endring de siste fem årene. Utvikling fra 2002 til 2020. Prosent.	25
Figur 6. Figuren viser andel bønder som tror det økonomiske resultatet fra gårdsdriften vil endre seg i positiv eller negativ retning de neste fem årene. (n=1150). Prosent.	27
Figur 7. Figuren viser andel bønder som oppgir at de i løpet av 2019 hadde arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere på gårdsbruket. I prosent. (n=1136).	33
Figur 8. Figuren viser antall arbeidsinnvandrere bøndene i undersøkelsen hadde hjelp av i 2019 – blant de som rapporterte at de hadde hjelp av arbeidsinnvandrere i 2019. Prosent. (n=134).....	33
Figur 9. Figuren viser hvor lenge arbeidsinnvandrerne oppholdt seg på gården. Viser fordelingen blant bøndene som oppga at de hadde hjelp av arbeidsinnvandrere i 2019. Prosent. (n=137).....	34
Figur 10. Figuren viser andel som oppgir at de i 2019 hadde arbeidshjelp fra arbeidsinnvandrere fordelt på hovedproduksjon på bruket. Prosent. (n=134).....	35
Figur 11. Figuren viser andel bønder som oppgir at de hadde arbeidshjelp fra arbeidsinnvandrere siste år. Prosent.	36
Figur 12. Figuren viser i hvilken grad bøndene mener man må prioritere å redusere klimagassutslipp, sortert etter produksjon. Prosent.	40

Figur 13. Figuren viser i hvilken grad bøndene mener man må prioritere å redusere klimagassutslipp, sortert etter fylker. Prosent.	41
Figur 14. Figuren viser andel bønder som er enig/uenig i påstanden om at «Redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak». Prosent. (n=1148).	43
Figur 15. Partipolitisk tilhørighet over tid. Baserer seg på spørsmålet: «Dersom det var Stortingsvalg i morgen, hvilket parti ville du stemme på?». Prosent.	45
Figur 16. Yrkesidentitet og partivalg. Viser hvordan yrkesidentitet er fordelt etter partitilknytning. Tallene er hentet fra alle Trender-undersøkelsene (2002-2020). I prosent. (n=14 480).	46
Figur 17. Motstand mot EU- og EØS-medlemskap. (2002-2020). Prosent.	47
Figur 18. Holdninger til landbrukssamvirket 2002-2020. Prosent.	49
Figur 19. Figuren viser andel bønder som ønsker flere eller færre av ulike rovdyr. Prosent. (n=1146).....	51
Figur 20. Figuren viser andel bønder i ulike fylker som ønsker færre eller ingen av ulike type rovdyr. Øvrige kategorier er «ønsker flere», «passe som det er», og «vet ikke». Prosent.	52
Figur 21. Figuren viser andel bønder som ønsker færre eller ingen av ulike rovdyr. Øvrige kategorier er «ønsker flere», «passe som det er», og «vet ikke».....	53
Figur 22. Figuren viser andel bønder som ønsker færre eller ingen av ulike rovdyr. Dette for bønder der tap av husdyr til rovdyr har betydning for produksjonen, og for bønder der tap av husdyr til rovdyr har liten/ingen betydning.	54

Sammendrag

I denne rapporten vil vi legge frem de første resultatene fra spørreundersøkelsen Trender i norsk landbruk 2020, som ble sendt ut til et tilfeldig utvalg norske gårdbrukere i tidsrommet januar-februar 2020. Av et bruttoutvalg på 3028 bønder, ble 1170 skjema returnert. Dette gir en svarprosent på 38.6 prosent.

Bonden: 2 av 3 av bøndene i undersøkelsen er gift og over 70 prosent har barn med sin nåværende partner. Blant de som har barn med sin nåværende partner vil 64 prosent anbefale sine barn å ta over bruket etter seg. Et stort flertall av bøndene rapporterer at de har vokst opp på gårdsbruket de nå driver eller et annet gårdsbruk.

Økonomi: 35 prosent av bøndene oppgir at det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta har endret seg i negativ retning de siste fem årene, mens 29 prosent oppgir at den har endret seg i positiv retning. Etter 2016 har det vært en tendens til at en større andel av bøndene oppgir at det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta har endret seg i negativ retning. Videre tror 38 prosent av bøndene i undersøkelsen at det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta vil endre seg i negativ retning de neste fem årene. Eldre bønder har her større sannsynlighet for å oppgi at de tror det økonomiske resultatet vil endre seg i negativ retning sammenlignet med yngre bønder.

Investeringer: Mange av bøndene både har investert og har planer om å investere i bygninger, maskiner eller annet kommende år. I overkant av 15 prosent av bøndene oppgir at de planlegger å investere over 1 million kroner i enten bygninger, maskiner eller annet i løpet av de neste fem årene. Her er det imidlertid aldersforskjeller, der yngre bønder både har investert mer og har planer om å investere mer enn eldre bønder. Sannsynligheten for om man planlegger å investere er også større hvis man føler seg mer sikker på at man har barn eller andre familiemedlemmer som kan ta over gårdsdrifta på sikt.

Arbeidsinnvandring: 13 prosent av bøndene i Trender i norsk landbruk oppgir at de i 2019 benyttet seg av arbeidsinnvandrere, noe som tilsvarer i underkant av 5000 gårdsbruk på landsbasis. Dette er en svak nedgang fra tidligere år da andelen har ligget på rundt 16-17 prosent. Blant bøndene med arbeidsinnvandrere benyttet 87 prosent fem eller færre utenlandske arbeidere, mens 13 prosent hadde flere enn fem arbeidsinnvandrere på gårdsbruket. De fleste av bøndene ser ut til å ha sesongbasert eller periodisert behov for bistand, mens det er en betydelig andel som også har bistand over lengre perioder (mest vanlig innenfor melkeproduksjon).

Klima: 46 prosent av bøndene mener at det norske landbruket bør prioritere å redusere klimagassutslippet fra landbruket på samme nivå som det gjøres i dag, mens

20 prosent ønsker en lavere prioritering. Andelen som oppgir at de er helt uenig i at redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak har økt med nesten 20 prosentpoeng fra 2018 til 2020.

Politikk: Det har vært en markant økning fra 2016 til 2020 i andel bønder som sier de ville stemt på Senterpartiet. I 2016 oppga 55 prosent av bøndene at de ville stemt på Senterpartiet «dersom det var Stortingsvalg i morgen», mens denne andelen økte til nesten 70 prosent i 2020. Arbeiderpartiet, Høyre og Fremskrittspartiet har siden 2002 hatt en mindre andel av velgerne som anser seg først og fremst som bønder, mens Senterpartiet er partiet med høyest andel respondenter som først og fremst anser seg som bønder.

Rovdyr: Majoriteten av norske bønder ønsker færre eller ingen av de store rovdirene (jerv, gaupe, bjørn og ulv) i norsk natur. Andelen som ønsker at det skal være færre av de fire store rovdirene i norsk natur er større enn andelen som synes at det skal være ingen store rovdire i norsk natur. Det er imidlertid store variasjoner avhengig av type rovdire, hvor særlig ulv skiller seg markant fra de andre rovdirene. Holdninger til rovdire er også avhengig av om man driver med saueproduksjon eller ikke, og hvorvidt man har utfordringer med rovdire.

Summary

In this report, we present the first results from the national survey *Trends in Norwegian agriculture 2020*, which was sent out to a random sample of Norwegian farmers in the period January-February 2020. A total of 1170 forms were returned from a gross sample of 3028 farmers. This gives a response rate of 38.6 per cent.

Farmer: 2 out of 3 farmers in the survey are married and more than 70 per cent have children with their current partner. Among those who have children with their current partner, 64 percent recommend their children to take over the farm in the future. A large majority of the farmers report that they either grew up on the farm they now manage, or on another farm.

Economy: 35 per cent of the farmers report that the financial result from farm operations has changed in a negative direction over the last five years, while 29 per cent state that it has changed in a positive direction. After 2016, there has been a tendency that a larger proportion of farmers state that the financial result from farm operations has changed in a negative direction. Furthermore, 38 per cent of the farmers in the survey believe that the financial results from farm operations will change in the negative direction over the next five years. Older farmers are more likely to state that they believe the financial result will change in a negative direction compared to younger farmers.

Investments: Many of the farmers have both invested and have plans to invest in buildings, machinery or something else. More than 15 per cent of farmers say they plan to invest more than NOK 1 million in either buildings, machinery or in other investments over the next five years. However, there are variations between different farmers, and younger farmers have both invested more, and have plans to invest more over the next five years compared to older farmers. The likelihood of investing is also greater for farmers who feel more confident that their children or other family members can take over farm operations in the future.

Labor immigration: 13 per cent of farmers in *Trends in Norwegian agriculture* state that they had labor assistance from labor immigrants in 2019, which equals just under 5,000 farms nationwide. This is a slight decline from previous years as the proportion has been around 16-17 per cent. Among the farmers with labor immigrants, 87 per cent had work aid from up to five foreign workers, while only 13 per cent had more than five labor immigrants at the farm. Most of the farmers appear to have seasonal or periodic needs for assistance, while a significant proportion also have long-term assistance (most commonly in dairy farming).

Climate: 46 per cent of farmers believe that Norwegian agriculture should give priority to reducing greenhouse gas emissions from agriculture at the same level as it does today, while 20 per cent want a lower priority. The proportion who state that they completely disagree that reduced meat consumption is a good climate measure has increased by almost 20 per cent from 2018 to 2020.

Politics: There has been a significant increase in farmers support for the Center Party (Senterpartiet) from 2016 to 2020. In 2016, 55 percent of farmers reported they would vote for the Center Party "if there was a parliamentary election tomorrow", while this proportion has increased to almost 70 per cent in 2020. The Labor Party, the Right Party and the Progress Party have since 2002 had a smaller proportion of voters who identify themselves primarily as farmers, while the Center Party is the party with the highest proportion of respondents who identify themselves primarily as farmers.

Predators: The majority of the farmers in the survey wants either fewer or none of the four large predators (wolverine, lynx, bear and wolf) in Norwegian nature, while there are very few farmers that wants more carnivores. There is a clear tendency that there is a larger proportion of farmers that wants fewer of the four large predators in Norwegian nature compared to the proportion who wants none of the large predators in Norwegian nature. However, there are large variations depending on the type of predator, where wolf in particular stands out 'negatively'. Attitudes towards carnivore numbers are also dependent on farm production type (i.e. whether it's a sheep farm or not), and to what extent carnivores represent a problem.

1. Innledning

I denne rapporten vil vi legge frem de første resultatene fra spørreundersøkelsen Trender i norsk landbruk 2020, som ble sendt ut i tidsrommet januar-februar 2020. Undersøkelsen er en nasjonal spørreundersøkelse blant norske gårdbrukere, som gjennomføres i regi av Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning (tidligere Norsk senter for Bygdeforskning). Undersøkelsen ble første gang gjennomført i 2002, og har siden den gang blitt gjennomført annethvert år. Dette har medført at vi over tid har fått etablert en tidsserie som gir data om utviklingen i norsk landbruk. Trender i norsk landbruk er en omfattende spørreundersøkelse med et bredt tematisk nedslagsfelt. Generelt har vi i denne rapporten prioritert tematisk bredde fremfor dybde. Likevel vil vi ved enkelte tema og ved enkelte spørsmål gå noe mer i dybden ved å gjennomføre ulike analyser som ser på alt fra utviklingstrekk til variasjoner mellom ulike produksjoner. Mer inngående analyser vil imidlertid følge senere i tilknytning ulike forskningsprosjekter ved Ruralis.

Selv om det finnes mye god offentlig landbruksstatistikk i Norge, mangler vi data og kunnskap på flere sentrale områder. Dette gjelder særlig ved ulike sosiokulturelle forhold innenfor landbruket. Klimaforandringer, arealfragmentering, rovdyrpress, overproduksjon, utfordringer med rekruttering, og nå koronakrisen, er bare noe av det norske bønder står overfor og som kan prege årene fremover. Vi trenger derfor kunnskap om hva bonden tenker, mener, gjør og planlegger. Bonden er tross alt nøkkelaktøren i norsk matproduksjon. Det må understrekes at Trender i norsk landbruk er en supplerende undersøkelse til eksisterende statistikkproduksjon om det norske landbruket (ved Statistisk sentralbyrå, NIBIO og flere).

Da undersøkelsen ble sendt ut i slutten av januar 2020, med påminnelse rundt tre uker senere, er det antatt at undersøkelsen gir en status av landbruket før koronapandemien for alvor traff landet. Norges første smittetilfelle ble rapportert 26. februar, mens de kraftige restriksjonene fra regjeringen, med blant annet stenging av skoler og barnehager, ble annonsert på en pressekonferanse 12. mars. Ettersom vi allerede ser konturene av en ny type debatt om landbruket, er det derfor viktig å understreke at respondentene som har vært med i undersøkelsen i liten grad har blitt påvirket av koronapandemien og følgene. De fleste av bøndene som deltok i undersøkelsen svarte på denne før 12. mars (av nesten 1200 bønder, svarte kun rundt 100 bønder på undersøkelsen etter 12. mars).

Det er ennå for tidlig å si noe om konsekvensene av koronapandemien og koronakrisen for norsk landbruk og norsk matproduksjon. Likevel er det all grunn til å forvente at tema som blant annet matsikkerhet, selvforsyningsgrad, arbeidsinnvandring og

kriseberedskap vil være høyt på agendaen i tiden som kommer. Allerede preges debatten av at bønder frykter for tilgang på arbeidshjelp fra utlandet (Norsk Landbruk, 2020). Flere etterlyser kornlager idet store korneksportører innfører kvoter og delvis stopper salg til utlandet (Morgenbladet, 2020; Nationen, 2020d). Både forskere og politikere tror dette vil endre måten vi ser på matsikkerhet og selvforsyning (Nationen, 2020b, 2020c).

Selv om det blir kun spekulasjoner kan det være at denne krisen fører til en varig svekkelse av forsyningssikkerheten fra andre land som vi har blitt så vant til. Situasjonen som nå utspiller seg kan synliggjøre eventuelle svakheter med den norske beredskapspolitikken, og dette vil også ha innvirkning på landbrukets posisjon i den mer generelle samfunnsdebatten. Internasjonalt har vi sett en oppvåkning av nasjonalstaten og bevisstgjøring av myndigheters ansvar for å hjelpe egen befolkning først, og i så henseende kan eksportstopp av korn kan være urovekkende. Stengte grenser og et skadeskutt næringsliv skaper store problemer for bønder verden over. Flere amerikanske bønder melder at de er nødt til å kaste store mengder mat på grunn av stopp i etterspørsel fra restauranter og hotell og fordi de mangler arbeidskraft (New York Times, 2020). For det norske markedet har det ikke fått like store konsekvenser. Samtidig kan stengte grenser stoppe grensehandelen som årlig utgjør ca. 16. milliarder NOK (Statistisk Sentralbyrå, 2020b). Hvorvidt denne situasjonen skaper varige endringer i forbruksvaner, er derimot vanskelig å si.

Statistisk Sentralbyrå anslår at norsk økonomi vil befinne seg i en lavkonjunktur frem til 2023. Dette vil nødvendigvis få konsekvenser også for bønders økonomi og investeringer (2020a). Det var lenge uklart om problemer med arbeidsinnvandring, spesielt av sesongarbeidere, ville føre til mangel på arbeidskraft for norske bønder, men regjeringen lempet 6. mai i regelverket og åpnet for arbeidsinnvandring med krav om overholdelse av smittevernregler og karantene ved innreise (Regjeringen, 2020). Når sesongen er over, vil det vise seg om mulige vansker med import av nødvendig utstyr og utstyrsdeler fra utlandet har skapt hodebry og uheldige økonomiske konsekvenser for bøndene. Tiden vil vise hvordan denne situasjonen påvirker både den internasjonale og nasjonale landbruks- og matpolitikken, samt befolkningens holdninger til selvberging og eget forbruk.

Ved at undersøkelsen i all hovedsak ble gjennomført før pandemien for alvor kom til Norge med de påfølgende restriksjonene, representerer rapporten et ganske «uforstyrret» bilde av det norske landbruket som er i en stadig utvikling, eksempelvis innenfor teknologi, produktivitet, sammensetning av arbeidsstokk og arbeidsmetoder. Landbruket og bøndene preges av utviklingen ellers i Norge og verden for øvrig, og samfunnsmessige endringer og debatter preger hvordan aktørene tilpasser seg i den

daglige driften. Landbruket beveger seg stadig mot mer spesialisering og større bruk, noe som også fører til at produksjonen er fordelt på færre gårdsbruk. I 2019 var den gjennomsnittlige norske gården 252 dekar (Statistisk Sentralbyrå, 2019a). Dette er en økning på knappe tre prosent sammenlignet med 2017. De siste 20 årene har den gjennomsnittlige norske gården blitt 100 dekar større. På samme tid har antallet jordbruksbedrifter sunket fra 68 539 i 2000 til 38.938 i 2019 (Statistisk Sentralbyrå, 2019b). Større bruk og mer spesialisering er en utvikling man ser også ellers i verden og det kommer dels som en følge av villet politikk, og en teknologisk utvikling som driver utviklingen videre.

Norge har kun 3 prosent dyrket mark, en kort vekstsesong og et høyt lønnsnivå. Dette fører til at vi er avhengige av import av matvarer vi ikke dyrker selv og fôrråvarer som tilsetning i dyrefôr. Vi er også avhengig av import av utenlandsk arbeidskraft og utstyr. Selvforsyningsgraden basert på mat produsert i norsk jordbruk er på knappe 50 prosent, mens selvforsyningsgraden basert på mat produsert i norsk jordbruk på norsk fôr ligger på drøyt 40 prosent (Asheim, Bakken, Mittenzwei, Pettersen & Spildo, 2019, s. 16-17).

Ved hver runde av Trender i norsk landbruk utgir Ruralis en nasjonal rapport som viser de første resultatene fra undersøkelsen. Denne rapporten tar for seg 2020-undersøkelsen. Selv om dette innebærer at enkelte tematiske områder vil overlappe noe mellom rapportene, vil vi også ved hver rapport ta for oss nye tema og områder som de senere år ikke er belyst. Dette er tema og områder som Ruralis vurderer som dagsaktuelle eller som vi ikke har løpende forskningsprosjekter på. Denne rapporten vil til en viss grad fokusere på temaer som har blitt aktualisert av pandemien og tiltakene som har blitt innført, men det vil også bli fokusert på andre dagsaktuelle områder.

Rapporten er strukturert som følger: *Kapittel 2* vil vise til datagrunnlaget for undersøkelsen (populasjonsgrunnlag og uttrekk) og diskutere svarprosent og representativiteten ved undersøkelsen. *Kapittel 3* vil vise de første hovedresultatene fra undersøkelsen, og vil i årets rapport ta for seg følgende tema:

- Ulike forhold ved bonden og gårdsbruket
- Økonomi og investeringer
- Arbeidsinnvandring i landbruket
- Klima og landbruk
- Politikk og holdninger
- Holdninger til antall rovdyr

Til slutt vil *Kapittel 4* vise frekvenstabeller og fordeling på (så godt som) samtlige spørsmål fra undersøkelsen.

2. Datagrunnlaget

Trender i norsk landbruk ble sendt ut i tidsrommet januar-februar 2020. Ansvarlig for undersøkelsen, inkludert planlegging, organisering og gjennomføring, har vært Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning. Utvalget har blitt trukket fra Landbruksregisteret av Landbrukets Dataflyt (tidligere Produsentregisteret), mens Sentio Analyse AS har administrert selve utsendelsen av undersøkelse, inkludert skanning og tilrettelegging av data.

Vi vil her gjøre kort rede for denne rapportens datagrunnlag og de viktigste metodiske forholdene knyttet til spørreundersøkelsen. Resultater fra undersøkelsen vil bli presentert i kapittel 3.

2.1 Populasjon og uttrekk

Målgruppen for undersøkelsen er norske gårdbrukere. Denne gruppen (populasjonen) blir i *Trender i norsk landbruk* definert som alle personer i Norge som er hoveddrivere på gårdsbruk med et dyrka areal på minst 5 daa, og som søker produksjonstilskudd til sitt gårdsbruk. Landbrukets dataflyt administrerer landbrukets register over alle primærprodusenter og landbrukseiendommer i Norge. Dette inkluderer alle som driver landbruksdrift og som søker om produksjonstilskudd til et gårdsbruk. Fra Landbruksregisteret ble det trukket et tilfeldig utvalg på 3200 respondenter, noe som utgjør undersøkelsens bruttoutvalg.

Statistisk sentralbyrå (SSB) oppgir i sin statistikk over strukturen i jordbruket at det i 2019 var 36 936 enkeltpersonforetak av i alt 38 938 jordbruksbedrifter i Norge (Statistisk sentralbyrå 2020). I 2018 valgte vi å inkludere jordbruksbedriftene utover enkeltpersonforetakene, noe som utgjør rundt 5 prosent av jordbruksbedriftene i Norge i alt. Dette skyldes blant annet at de senere årene har vært noen oppmykninger i eierformene i landbruket (se Zahl-Thanem, Fuglestad og Vik (2018), for nærmere informasjon om dette).

Når det gjelder alder er det ikke gjort avgrensninger i utvalget. Det er sjelden at personer yngre enn 18 år driver gårdsbruk. Noen øvre aldersgrense er heller ikke satt. Mange bønder som ikke har noen til å overta, driver gjerne landbruksproduksjon til langt inn i pensjonsalderen, og dette er en gruppe det er viktig å få informasjon om. Undersøkelsen har en sterk overvekt av mannlige informanter ettersom den store majoriteten av registrerte hoveddrivere er menn.

2.2 Gjennomføring av undersøkelsen

Spørsmålene i spørreskjemaet er utarbeidet av Ruralis og bygger videre på spørreskjemaene fra Trender i norsk landbruk i de foregående årene. Selv om kjernen av viktige spørsmål i tidsserien er beholdt, varierer noen av spørsmålene fra runde til runde. Det at man på nasjonalt nivå har et datamateriale for flere år med stort sett likelydende spørsmål gjør det mulig å analysere utviklingstrender over tid. Verdien av dette gjør at påfølgende spørreskjema så langt som mulig følger samme mal, men med revideringer som gjør undersøkelsen relevant for dagsaktuelle problemstillinger. I tillegg har det i hver undersøkelse vært med spørsmål som ikke har blitt gjentatt, men som var satt inn for å belyse tema innenfor landbruket som på det tidspunktet ble ansett som interessant.

Sentio Analyse har stått for den praktiske gjennomføringen av datainnsamlingen. Undersøkelsen ble sendt ut som en postal undersøkelse, der respondentene mottok en invitasjon til å delta i undersøkelsen sammen med tilhørende spørreskjema. Spørreskjemaet utgjør rundt 14 A4-sider. Respondentene hadde mulighet til å svare på tilsendt papirskjema og returnere det i vedlagt svarkonvolutt, eller de kunne svare elektronisk via internett ved å logge seg på undersøkelsen med en unik ID oppgitt i følgebrevet. Returnerte spørreskjema ble automatisk skannet, med påfølgende manuell kvalitetssikring av Sentio Research AS. Spørreskjemaet ble sendt ut i slutten av januar 2020, med påfølgende påminnelse etter tre uker.

I følgebrevet til vår spørreundersøkelse er det presisert at det er «hoveddriver», altså den som utfører mesteparten av arbeidet på gården, som skal fylle ut spørreskjemaet. Dette vil til dels korrigere feil som skyldes at spørreskjemaet adresseres til andre enn den som er den faktiske hoveddriveren av gårdsbruket. Hovedbruker i landbruksregisteret er definert som den personen som underskriver søknaden om produksjonstilskudd.

2.3 Svarprosent og frafall

Etter å ha rensset bruttoutvalget, blant annet fjernet skjema som ble returnert blankt av ulike årsaker (som for eksempel nedlagte bruk), har resultert i et bruttoutvalg på 3028 gårdbrukere. Dette er antallet bønder som har mottatt undersøkelsen i posten og som har hatt mulighet til å svare på undersøkelsen. Av bruttoutvalget på 3028 bønder, ble 1170 skjema returnert. 957 bønder valgte å svare på papir, mens 213 valgte å svare på web. Dette gir en svarprosent på 38.64. Selv om dette er en noe lavere svarprosent enn i 2018 (41.8 prosent), anser vi svarprosenten som tilfredsstillende høy.

Et sentralt spørsmål er likevel om frafallet er systematisk eller om frafallet er tilfeldig, og hvorvidt nettoutvalget gir et representativt bilde av den norske landbruksbefolkningen. Ved å sammenligne fordelingen på enkelte variabler i Trender i norsk landbruk med populasjonsdata i statistikken for landbruket fra SSB, kan vi avdekke eventuelle avvik mellom utvalget og populasjonen. I Tabell 1 sammenligner vi svarfordelingen på spørsmål i undersøkelsen med enkelte sentrale populasjonsdata fra SSB. Sammenligningen mellom SSBs populasjonsdata og utvalget i Trender i norsk landbruk må likevel tolkes med noe forsiktighet ettersom (a) definisjonen av populasjonen og datagrunnlaget er noe ulikt, (b) operasjonaliseringen av enkelte variabler avviker i enkelte tilfeller, og (c) populasjonstallene fra SSB er fra 2019, mens undersøkelsen er fra januar-mars 2020.

Det sistnevnte innebærer antakeligvis relativt små avvik, selv om det kan være enkelte mindre overtakelser og endringer ved årsskifte som påvirker gjennomsnittsskåren ved enkelte verdier. Videre er Trender i norsk landbruk, som tidligere nevnt, basert på et tilfeldig utvalg bønder blant de som søker om produksjonstilskudd i jordbruket. Selv om dette i stor grad samsvarer med SSBs datagrunnlag, supplerer SSB sin statistikk også med jordbruksbedrifter som ikke søker produksjonstilskudd (tilsvarer kun 1-2 prosent av det totale antallet jordbruksbedrifter). I tillegg har Trender i norsk landbruk et arealkrav, der aktivt jordbruksareal må være på minst 5 dekar, noe som ikke er en forutsetning i SSBs datagrunnlag. Kanskje det største avviket skyldes likevel operasjonaliseringen av enkelte variabler, noe vi vil drøfte nærmere i neste del ved de enkelte variablene. Selv om dette samlet medfører at avvik i enkelte tilfeller skyldes avvik i operasjonalisering eller populasjonsvariasjoner fremfor utvalgsskjevheter, er det likevel et godt sammenligningsgrunnlag for å drøfte undersøkelsens representativitet.

Tabell 1 viser sammenligningen mellom populasjonstall fra SSB og utvalgsdata fra Trender i norsk landbruk. Nærmere bestemt ved alder, kjønn, aktivt jordbruksareal, produksjon og geografisk fordeling. Tallene i tabellen viser gjennomsnitt i prosent eller andel bønder som befinner seg i den enkelte gruppen. I tillegg viser tabellen standardfeil og konfidensintervall for utvalget.

Gjennomsnittsalderen i Trender i norsk landbruk (55 år) er noe høyere enn gjennomsnittsalderen i populasjonstallene til SSB (52 år), noe som også har vært en tendens ved tidligere runder av undersøkelsen. Dette ser vi også i Tabell 1, der en kategorisering av alder viser at yngre aldersgrupper er noe underrepresentert i undersøkelsen, mens høyere aldersgrupper til gjengjeld er noe overrepresentert. Noe av denne skjevheten i deltakelse kan skyldes at bønder i ulike aldre er i ulike livsfaser, men det kan også skyldes interesse og metodisk tilnærming. Det sistnevnte forsøkte

vi i 2018 å undersøke nærmere ved å sammenligne responsen i både postal og e-post undersøkelse blant bønder¹. Selv om responsen relativt sett var høyere blant yngre bønder i epost-undersøkelsen, var den totale responsraten langt lavere blant epost-utvalget enn post-utvalget. En underrepresentasjon av yngre bønder kan potensielt medføre noe skjevhet på enkelte variabler, for eksempel ved spørsmål om fremtidsutsikter for gårdsdrifta. Likevel fremstår skjevhetene i alder som relativt marginale, og i utgangspunktet er det ikke grunn til å anta at de er mer problematiske enn ved andre liknende spørreundersøkelser. Skjevhetene vil imidlertid bli fulgt opp ved å kontrollere for effekten av alder i aktuelle multivariate analyser, samt undersøke effektene av poststratifiseringsvekting.

Videre utgjør andelen kvinner 16,4 prosent av brukene som er registrert som personlig brukere. I Trender i norsk landbruk er andelen kvinner 14 prosent. Avviket på i overkant av 2 prosentpoeng er likevel marginal, og anses i liten grad å påvirke resultatene i undersøkelsen.

---

¹ Zahl-Thanem, Burton og Vik (2020) holder på å sammenstille disse resultatene i en vitenskapelig artikkel som skal publiseres ila. 2020.

Tabell 1. Undersøkelsens representativitet. Sammenligning av variabler i Trender i norsk landbruk 2020 med 2019-statistikk for populasjonen.

Variabler	Populasjon (2019-tall)	Trender i norsk landbruk 2020		
	Gjennomsnitt	Gjennomsnitt	Std. feil	95 % konfidensintervall
Alder				
Under 40 år	18.0	10.6	0.91	[8.8-12.4]
40-49 år	23.9	19.7	1.18	[17.4-22.1]
50-59 år	29.7	32.5	1.39	[29.7-35.2]
60-69 år	20.5	25.2	1.29	[22.7-27.7]
70 år eller eldre	7.8	12.0	0.96	[10.1-13.9]
Andel kvinner	16.4	14.0	1.03	[12.0-16.0]
Areal				
Under 100 dekar	27.8	25.2	1.30	[22.7-27.8]
100-499 dekar	59.6	60.1	1.47	[57.2-62.9]
Over 500 dekar	12.6	14.7	1.06	[12.6-16.8]
Andel bønder med ulike produksjoner				
Bruk med melkekyr / melkeproduksjon	19.3	26.5	1.29	[24.0-29.0]
Bruk med storfe / kjøttproduksjon	34.2	35.6	1.40	[32.8-38.3]
Bruk med søyer > 1 år / saueproduksjon	35.8	31.5	1.36	[28.8-34.1]
Bruk med svin / svineproduksjon	5.3	5.1	0.65	[3.9-6.4]
Fylker				
Viken (inkl. Oslo)	15.8	16.6	1.09	[14.4-18.7]
Innlandet	18.7	20.0	1.17	[17.7-22.3]
Agder	4.5	3.8	0.56	[2.6-4.9]
Vestfold og Telemark	6.9	6.9	0.74	[5.5-8.4]
Rogaland	10.4	9.1	0.84	[7.4-10.7]
Vestland	15.0	14.8	1.04	[12.7-16.8]
Møre og Romsdal	6.1	7.2	0.76	[5.7-8.7]
Trøndelag	14.5	15.4	1.06	[13.3-17.5]
Nordland	5.0	3.8	0.56	[2.7-4.9]
Troms og Finnmark	2.9	2.4	0.45	[1.6-3.4]

Merk: Operasjonaliseringen av produksjon for SSB viser andel bruk med ulike husdyr på gården, mens i Trender er det andel som rapporterer at de driver med produksjonen. Areal-inndelingene viser fordelingen blant bruk $\geq$ 5 dekar.

Fordelingen av andel jordbruksbedrifter med ulikt areal i populasjonen faller innenfor konfidensintervallet til utvalget i undersøkelsen, og indikerer at fordelingen av små, mellomstore og store gårdsbruk i undersøkelsen samsvarer med fordelingen i populasjonen.

Når det gjelder sammenligning av produksjon mellom SSB og Trender i norsk landbruk er *ikke* gjort med utgangspunkt i samme operasjonalisering. Tall fra SSB viser andel jordbruksbedrifter med ulike husdyrslag, mens tall fra Trender i norsk landbruk viser andelen som *selv* rapporterer at de driver med den enkelte produksjon. Avvik mellom SSB og utvalget må derfor tolkes med forsiktighet da operasjonaliseringen er ulik. Det er likevel nyttig å sammenligne produksjoner for å avdekke eventuelle større avvik. I tabellen ser vi at saueproduksjon er noe underrepresentert, mens melkeproduksjon er noe overrepresentert. For svin og storfe er fordelingen samsvarende. Samlet sett virker utvalget til å fange opp fordelingen på de fire sentrale produksjonene i populasjonen.

I tabellen framgår også den fylkesvise fordelingen i henholdsvis SSBs statistikk og i utvalget. Som vi ser så følger den fylkesvise fordelingen i Trender i norsk landbruk stort sett av den samme fordelingen som den fylkesvise fordelingen i statistikken hos SSB, og indikerer at undersøkelsen representerer fordelingene i fylkene godt.

Overordnet kan vi vanskelig se noen store og systematiske konsekvenser av de avvikene fra populasjonen som er avdekket. Et eventuelt unntak er aldersfordelingen der yngre bønder er noe underrepresentert, mens eldre bønder er noe overrepresentert. Kjennskap til disse avvikene er nyttig og bør tas inn i vurderingen av resultater fra individuelle analyser. I denne rapporten vil vi vise uvektede resultater, men kontrollere for effekten av alder i multivariate analyser og sammenligne med poststratifiseringsvekt for å avdekke eventuelle avvik av betydning i tilfeller der alder antas å påvirke resultatene.

Som generell konklusjon vurderer vi at Trender i norsk landbruk gir en god representasjon av norske bønder og gårdsbruk.

3. Resultater fra Trender i norsk landbruk 2020

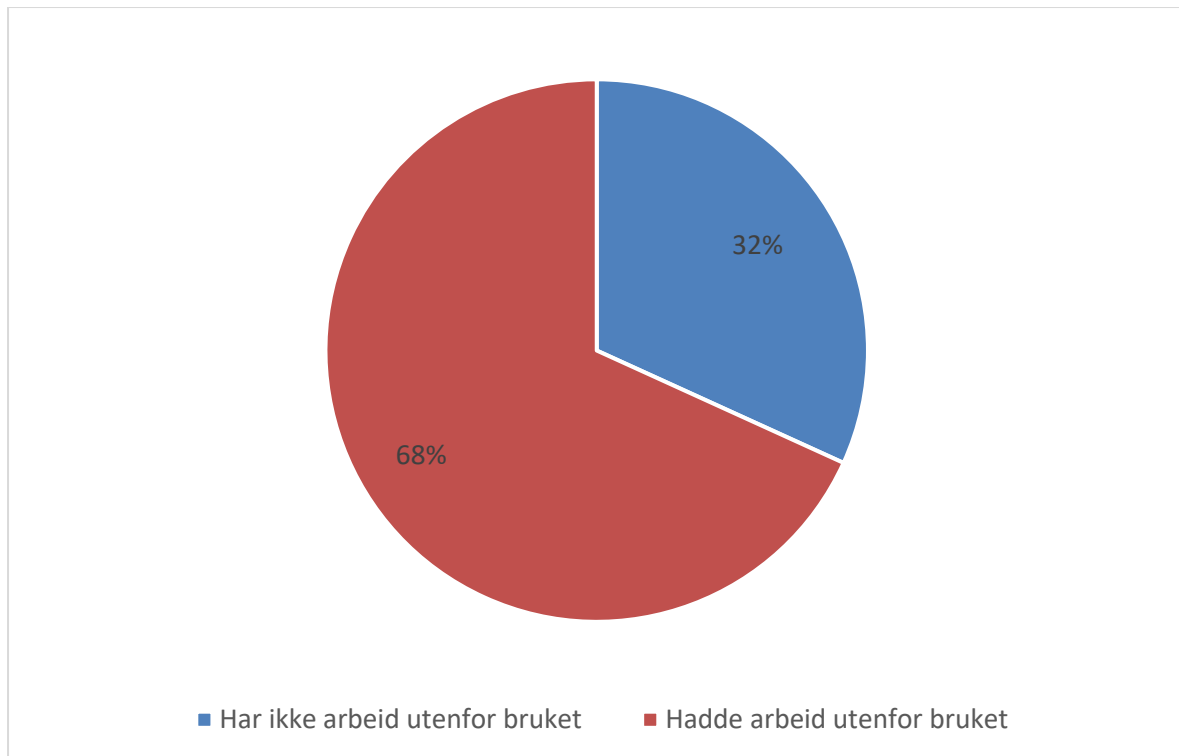
I denne delen av rapporten vil vi ta for oss funn og resultater fra spørreundersøkelsen Trender i norsk landbruk 2020. For mer detaljert informasjon og prosentvis fordeling på de ulike spørsmålene som inngår i undersøkelsen, se rapportens del 4, som inneholder oversikt over frekvensfordelinger på så godt som alle spørsmål som inngår i undersøkelsen.

3.1 Bonden og gårdsbruket

Den gjennomsnittlige norske bonden i 2019 er 52 år. Dette har holdt seg relativt stabilt, selv om gjennomsnittsalderen har økt med rundt 4 år de siste 20 årene. Kjønnfordelingen viser at det fortsatt er et mannsdominert yrke, der hele 84 prosent av bøndene er menn og 16 prosent er kvinner. Det er en økning i andelen kvinner på rundt 3 prosentpoeng siden 2000 (Statistisk Sentralbyrå, 2019c). Når det gjelder kjønn og utdanning har kvinnelige bønder gått noe lenger på skole enn mannlige bønder. 32 prosent av de mannlige bøndene har utdanning på høyskole-/universitetsnivå, til sammenlikning med 57 prosent av de kvinnelige bøndene. Nesten halvparten av mennene har yrkes- eller landbruksfaglig utdanningsbakgrunn.

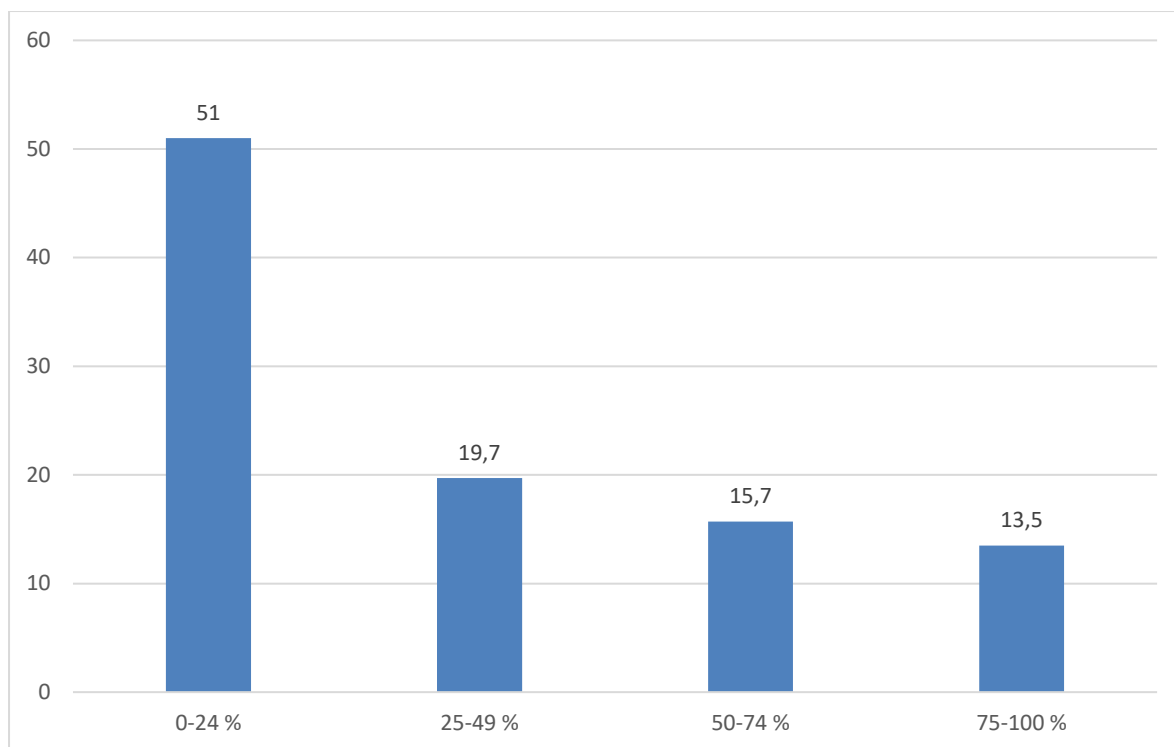
2 av 3 bønder i undersøkelsen er gift og over 70 prosent har barn med sin nåværende partner. Blant de som har barn med sin nåværende partner vil 64 prosent anbefale sine barn å ta over bruket etter seg. Et stort flertall av bøndene rapporterer at de har vokst opp på gårdsbruket de nå driver eller et annet gårdsbruk.

Det kan være mange ulike grunner til at noen ønsker å ta over og drive en gård, utover at de er oppvokst på et gårdsbruk. For de aller fleste er det en kombinasjon av mange faktorer som gjør at de har valgt bondeyrket. Den faktoren de fleste rapporterer at har hatt stor betydning er «landbruksinteresse». I tillegg er det mange som oppgir at interesse for et liv på bygda og et ønske om å kunne være selvstendig har vært viktig for at de i dag er gårdbrukere. De aller færreste oppgir at landbruk er den eneste jobbmuligheten de har i dag. Det er med andre ord en interesse for landbruk, dyrehold, bygdeliv og det å være sin egen sjef som gjør at de ønsker å drive en gård. Det at over halvparten oppgir at gode inntektsmuligheter på gården har lite eller ingen betydning for at de er gårdbrukere, kan ha sammenheng med at over 2 av 3 bønder har jobb ved siden gårdsdriften (se Figur 1 nedenfor).

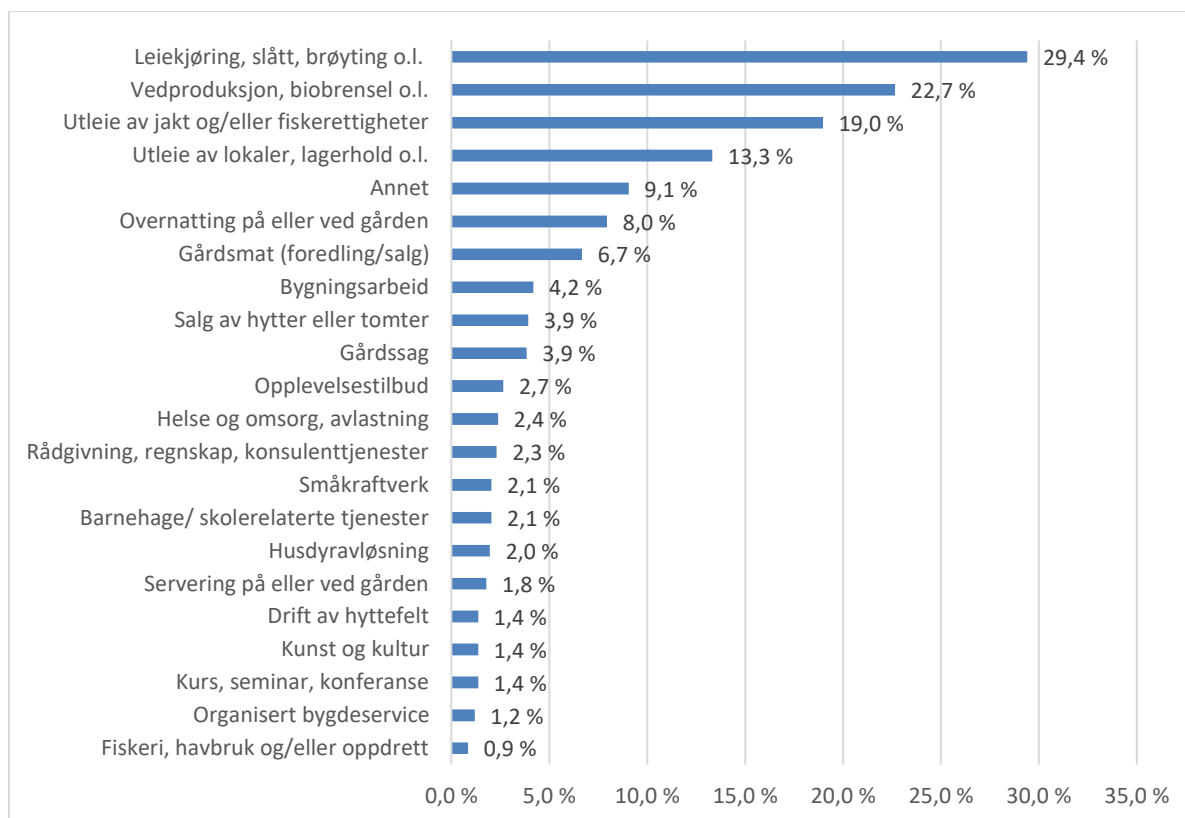
Figur 1. Figuren viser andel bønder som hadde lønnsarbeid utenom gårdsdriften i 2019. Prosent. (n=1120).

Jobb utenom gårdsdriften kan både være eksterne jobber uten tilknytning til gårdsbruket, men også annen næringsvirksomhet som tar utgangspunkt i gårdsbrukets ressurser. Tilleggsanalyser viser at nesten halvparten av de som driver med annen næringsvirksomhet på bruket oppgir at behov for ekstra inntekter har vært av svært stor eller stor betydning for at de valgte å starte med ny næringsvirksomhet. Enkelte bønder kan derfor oppleve å bli påvirket økonomisk av koronasituasjonen gjennom tap av inntekter fra tilleggsnæringer dersom de baserer seg på for eksempel salg av tjenester (gårdsturisme m.m.), utleie av lokaler, overnatting på gården eller andre opplevelsestilbud. Som vi ser av figuren nedenfor er det kun 1 av 3 bønder som henter over halvparten av husstandens samlede inntekt fra gårdsdriften. Over halvparten av alle bøndene får mindre enn 1/4 av husstandens samlede nettoinntekt fra gårdsdriften.

Figur 2. Figuren viser hvor stor andel av husstandens samlede nettoinntekt som kom fra gårdsdriften i 2019. Prosent. (n=1118).

Mange bønder henter store deler av inntekt utenfor gården. I tillegg er det mange som henter en del av inntekten av tilleggsnæringer som er tilknyttet gården og som har utgangspunkt i gårdens ressurser. Nesten 1/3 av bøndene får ekstraintekter gjennom ulike former for traktorarbeid.

Figur 3. Figuren viser hvilke tilleggsnæringer bøndene (eller ektefelle/samboer) driver med som har utgangspunkt i brukets ressurser (n=1170).

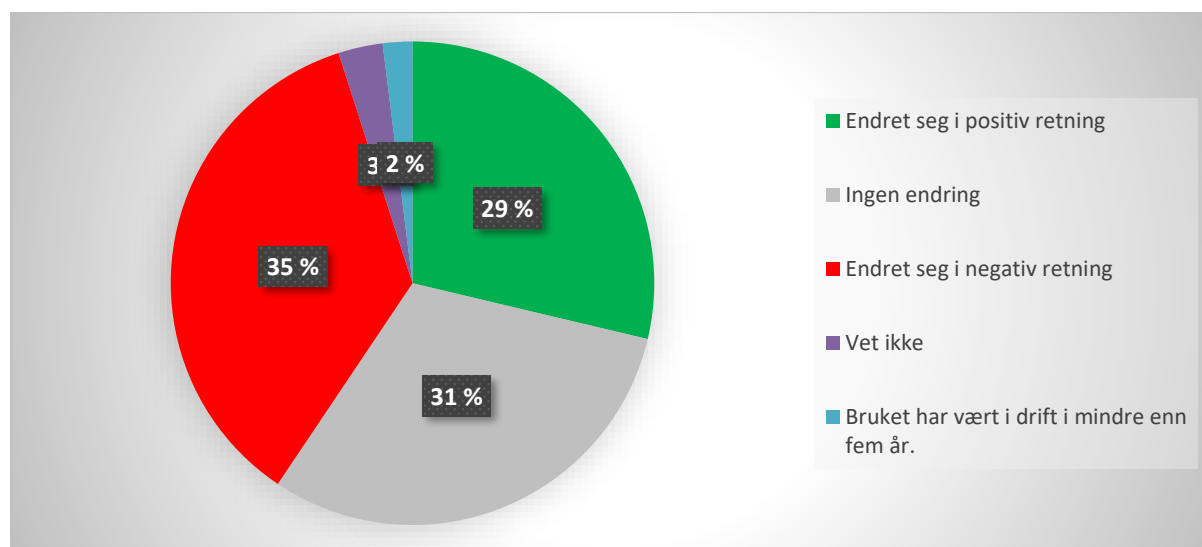
Det er tydelig at det norske landbruket er avhengig av inntekter utenom landbruket. Dette er ikke noe nytt, men det kan ha innvirkning på hvordan bøndene vurderer økonomien og planlegger investeringer. Dette vil vi gå nærmere inn på i neste kapittel.

3.2 Økonomi og investeringer

I denne delen vil vi se nærmere på bondens syn på økonomien på gårdsbruket og planer om investeringer fremover i tid. Som tidligere nevnt ble undersøkelsen sendt ut i perioden januar-februar 2020. Spredningen av COVID-19 og restriksjonene i form av smitteverntiltakene som ble innført rundt midten av mars påvirker av den grunn i liten grad undersøkelsen. Det er stor grunn til å tro at bøndenes respons på flere av spørsmålene i undersøkelsen ville sett annerledes ut dersom datainnsamlingen hadde blitt gjort noen måneder senere. Selv om det hadde vært interessant å se om den spesielle situasjonen på kort tid endrer bøndenes holdninger og fremtidsutsikter, er det nå i større grad mulig å kunne se den naturlige utviklingen i landbruket når denne helt unike perioden ikke forstyrrer resultatene. I tillegg får vi et øyeblikksbilde av landbruket like før koronapandemien, og har et interessant sammenligningsgrunnlag for videre studier senere.

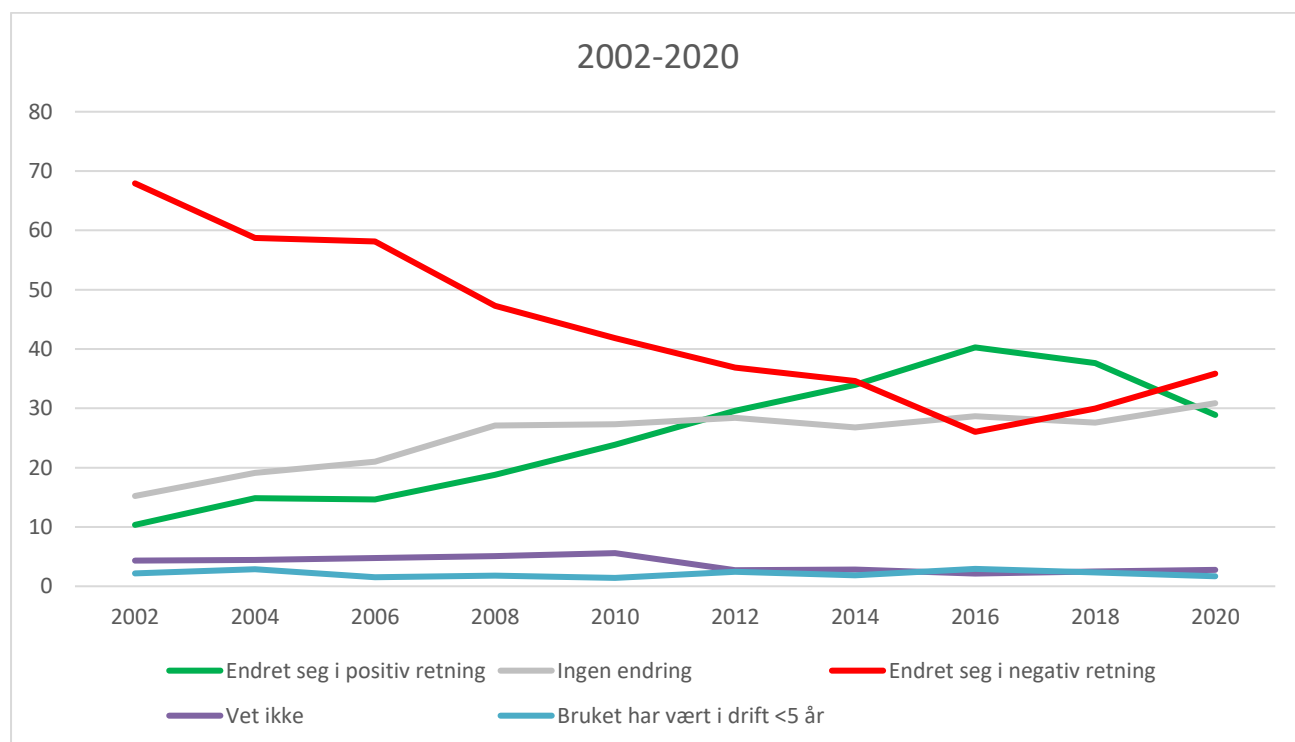
I undersøkelsen fikk respondentene følgende spørsmål: «Har det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta endret seg i positiv eller negativ retning de siste fem årene?» Figur 4 viser fordelingen på dette spørsmålet.

Figur 4. Figuren viser andel bønder som mener det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta har gått i positiv retning, negativ retning eller at det ikke har vært noen endring (n=1147). Prosent.

35 prosent av bøndene i Trender i norsk landbruk oppgir at det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta har endret seg i negativ retning de siste fem årene, mens 29 prosent oppgir at den har endret seg i positiv retning. 31 prosent oppgir at det ikke har vært noen endring i det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta de siste fem årene.

Figur 5 viser hvordan utviklingen på dette spørsmålet har vært fra 2002 til 2020. I 2002 rapporterte nesten 7 av 10 bønder at utviklingen fra gårdsdriften har endret seg i negativ retning i løpet av de siste fem årene, mens kun 1 av 10 rapporterte at den hadde gått i positiv retning. Frem til 2016 har en stadig større andel rapportert at økonomien har gått i positiv retning, mens denne trenden tilsynelatende har snudd fra 2018². I 2016 rapporterte 26 prosent av bøndene at økonomien hadde endret seg i negativ retning, mens andelen i 2020 har økt til 36 prosent.

Figur 5. Figuren viser andel bønder som mener det økonomiske resultatet fra gårdsdriften har gått i positiv retning, negativ retning eller at det ikke har vært noen endring de siste fem årene. Utvikling fra 2002 til 2020. Prosent.

Fordelingen i 2020 er med andre ord relativt lik hvordan bøndene svarte på spørsmålet i 2012. Det er viktig å være klar over at undersøkelsen gjennomføres hos

² Utviklingen gjelder for ulike aldersgrupper, og for enkeltmannsforetak og andre foretaksformer, og skyldes tilsynelatende ikke eventuelle forskjeller mellom utvalg og populasjon.

et tilfeldig utvalg bønder hvert andre år. Det vil si at det vi ser ikke er et bilde av den enkelte bondes økonomiske utvikling, men vi ser et bilde av hvordan et tverrsnitt av bøndene hvert år vurderer utviklingen i det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta.

Tabell 2 viser resultatene fra en multippel logistisk regresjonsanalyse der vi ser nærmere på hvilke bønder som i størst grad rapporterer at økonomien har gått i negativ retning de siste fem årene.

Tabell 2. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Negativt økonomisk resultat fra gårdsdrifta siste fem år.

Avhengig variabel: Økonomisk resultat fra gårdsdrifta endret seg i negativ retning siste fem år (=1). Øvrige=0.	Logit koeff.	Standardfeil
<i>Konstant</i>	-0.05	(0.40)
<i>Kjønn (kvinne=1, mann=0)</i>	-0.36	(0.20)
<i>Alder dummyer (referansekategori: bønder under 40 år)</i>		
<i>40-59 år</i>	0.46	(0.24)
<i>60 år</i>	0.56*	(0.26)
<i>Utdanningsnivå på høyskole/universitet (ja=1, nei=0)</i>	0.11	(0.14)
<i>Jordbruksareal i drift (skala fra 1 (0-9 daa) til 8 (over 1000 daa))</i>	-0.15**	(0.03)
<i>Arbeid utenfor gården (ja=1, nei=0)</i>	-0.31*	(0.16)

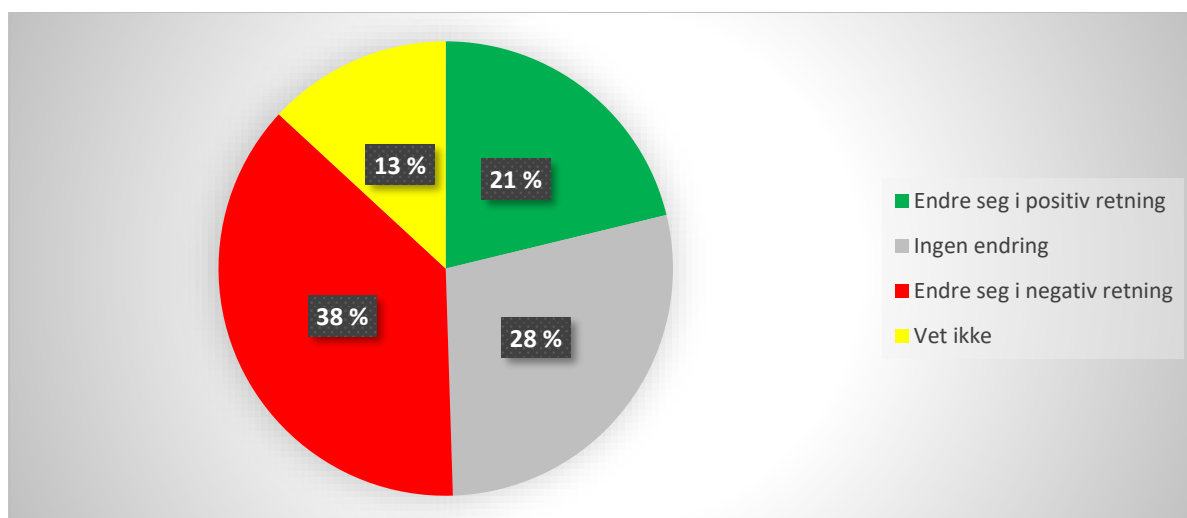
n = 1003. LR Chi2 (6) = 25.41.

Merk: * $P < 0.05$, ** $P < 0.01$. Det ble også kontrollert for produksjon på gården, men disse ble ikke inkludert i analysen da forskjellene ikke var statistisk signifikante.

Tabell 2 viser at sannsynligheten for å rapportere at økonomien har endret seg i negativ retning de siste 5 årene er høyere blant bønder over 60 år, sammenlignet med bønder under 40 år. Med økende jordbruksareal har bøndene også mindre sannsynlighet for å oppgi at økonomien har endret seg i negativ retning sammenlignet med bønder med mindre jordbruksareal. I tillegg har bønder som har arbeid utenfor gårdsdriften mindre sannsynlighet for å oppgi at økonomien har endret seg i negativ retning sammenlignet med de som ikke har jobb utenfor gården. Det er imidlertid ingen kjønns-, utdannings-, eller produksjonsforskjeller når det gjelder hvem som rapporterer om negativ økonomisk utvikling.

Hvordan tolke analysen?

Tolkning av den modellen er noe kompleks ettersom den logistiske modellen ikke er lineær. Modellen kan noe forenklet tolkes som følger: En positiv koeffisient innebærer at en økt verdi ved den uavhengige variabelen (f.eks jordbruksareal) fører til økt sannsynlighet for å velge det bestemte valget ved den avhengige variabelen (i dette tilfelle rapportere at økonomien går i negativ retning). En negativ koeffisient innebærer at en økt verdi på den uavhengige variabelen medfører en lavere sannsynlighet for å velge dette alternativet. I tillegg til logit-koeffisientene og deres standardfeil, er koeffisientene markert med en stjerne (*) hvis $P < 0.05$, og to stjerner (**) hvis $P < 0.01$.

Figur 6. Figuren viser andel bønder som tror det økonomiske resultatet fra gårdsdriften vil endre seg i positiv eller negativ retning de neste fem årene. (n=1150). Prosent.

38 prosent av bøndene i undersøkelsen tror det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta vil endre seg i negativ retning de neste fem årene. Videre tror 1 av 3 at det ikke vil være noen endring, mens 1 av 5 tror økonomien vil endre seg i positiv retning. Sammenlignet med 2016 og 2018 er det en økning i andel bønder som tror økonomien

vil endre seg i negativ retning (32 prosent i 2016 og 33 prosent i 2018). Likevel så 2014-bonden mer negativt på økonomien fremover enn hva 2020-bonden gjør.

Tabell 3 viser resultatene fra en multippel logistisk regresjonsanalyse der vi ser nærmere på hvilke bønder som har størst sannsynlighet for å tro at økonomien vil endre seg i negativ retning neste fem årene.

Tabell 3. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Syn på økonomisk resultat fra gårdsdrifta de neste fem årene.

Avhengig variabel: Tror det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta vil endre seg i negativ retning de neste fem årene (=1). Øvrige=0.	Logit koeff.	Standardfeil
Konstant	0.62	(0.42)
Kjønn (kvinne=1, mann=0)	-0.44*	(0.21)
Alder dummyer (referansekategori: bønder under 40 år)		
40-59 år	0.54*	(0.24)
60 år	0.76**	(0.25)
Jordbruksareal i drift (skala fra 1 (0-9 daa) til 8 (over 1000 daa))	-0.20**	(0.06)
Hovedproduksjon på gården (referansekategori: Melkeproduksjon)		
Annen husdyrhold	-1.03**	(0.18)
Kornproduksjon	-0.75**	(0.19)
Annen planteproduksjon, inkl. frukt og grønnsaker	-0.62*	(0.27)
Skog	-0.58	(0.38)
Annen produksjon	-0.96**	(0.36)

n = 1030. LR Chi2 (9) = 54.31.

Merk: * P < 0.05, ** P < 0.01. Det ble også kontrollert for jobb utenfor gården og utdanningsnivå, men variablene ble ikke inkludert i analysen da forskjellene ikke var statistisk signifikante.

Analysen viser at kvinner har mindre sannsynlighet enn menn for å oppgi at de tror det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta vil endre seg i negativ retning de neste fem årene, mens eldre bønder større sannsynlighet for å oppgi at de tror økonomiske resultatet vil endre seg i negative retning sammenlignet med yngre bønder under 40 år. Analysen viser også at melkebønder har større sannsynlighet enn øvrige produksjoner (med unntak av skog) for å rapportere at de tror det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta vil endre seg i negativ retning de neste fem årene. Dette har trolig sammenheng med at det på grunn av WTO-avtalen ikke lenger er lov å subsidiere eksport av matvarer fra 1. juli 2020. Eksport av TINEs Jarlsbergost utgjør 7-8 prosent av det årlige melkevolumet i Norge. Det er derfor vedtatt å nedskalere melkeproduksjonen med 100 millioner liter. Dette skaper stor usikkerhet for melkebøndernes økonomiske fremtid. Deler av dette kuttet skal gjennomføres med statlig oppkjøp av melkekvoter, mens det resterende skal tas ut ved å redusere

gårdsbrukenes kvoter gjennom å nedjustere forholdstallet (Landbruks- og matdepartementet, 2019b).

Videre viser Tabell 4 andel bønder som har investert i bygninger, maskiner og annet i løpet av de siste fem årene. Totalt har 76 prosent av bøndene investert mer enn 100 000,- i enten bygninger, maskiner eller annet i løpet av de siste 5 årene³. Den største andelen har her investert over 100 000 kroner i maskiner (70 prosent), mens over halvparten (54 prosent) har investert over 100 000 kroner i bygninger. Henholdsvis 17 og 15 prosent av bøndene har investert over 1 million i bygninger og maskiner i løpet av de siste fem årene.

Tabell 4. Tabellen viser andel bønder som har investert i bygninger, maskiner og annet i løpet av de siste 5 årene. Prosent.

	Bygninger	Maskiner	Annet
Ikke investert	22%	10%	33%
Under 100 000	24%	19%	34%
Mellom 100 000 og 1 million	37%	55%	29%
Over 1 million	17%	15%	4%
Totalt	100%	100%	100%

I underkant av 27 prosent av bøndene har investert over 1 million kroner i enten bygninger, maskiner eller annet i løpet av de siste fem årene³. Tabell 5 viser hvordan investeringen fordeler seg mellom ulike bønder.

Den logistiske regresjonsanalysen (Tabell 5) viser at aldersgruppene 40-59 år og bønder over 60 år har mindre sannsynlighet for å ha investert over 1 million kroner i *enten* bygninger, maskiner eller annet i løpet av de siste fem årene sammenlignet med bønder under 40 år. Videre har gårdsbruk med større jordbruksareal i drift en større sannsynlighet for å ha investert de siste fem årene sammenlignet med gårdsbruk med mindre jordbruksareal. I tillegg, bønder som vurderer det som mer sannsynlig at barn eller andre familiemedlemmer vil ta over gårdsdriften etter at man selv ikke lenger kan drive den, har større sannsynlighet for å ha investert over 1 million kroner i løpet av de siste fem årene, sammenlignet med bønder som vurderer det som mindre sannsynlig at noen vil ta over gårdsdriften.

---

³ Dette er en samlet andel bønder som har investert i minst en av de tre kategoriene, og andelen vises derfor ikke i tabellen.

Tabell 5. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Investeringer på over 1 million kroner i enten bygninger, maskiner eller annet i løpet av siste fem årene.

Avhengig variabel: Har investert over 1 million kroner i enten bygninger, maskiner eller annet i løpet av de siste fem årene (=1). Øvrige=0.	Logit koeff.	Standardfeil
Konstant	-5.43	(0.56)
Kjønn (kvinne=1, mann=0)	-0.34	(0.24)
Alder dummyer (referansekategori: bønder under 40 år)		
40-59 år	-0.56*	(0.24)
60 år	-1.31**	(0.27)
Jordbruksareal i drift (skala fra 1 (0-9 daa) til 8 (over 1000 daa))	0.81**	(0.08)
Sannsynlighet for at barn/andre vil ta over (1=usannsynlig, 5=helt sikkert)	0.33**	(0.08)
Hovedproduksjon på gården (referansekategori: Melkeproduksjon)		
Annen husdyrhold	-0.08	(0.20)
Kornproduksjon	-0.88**	(0.24)
Annen planteproduksjon, inkl. frukt og grønnsaker	0.32	(0.33)
Skog	0.22	(0.52)
Annen produksjon	-0.36	(0.50)

n = 1026. LR Chi2 (9) = 250.53.

Merk: * P < 0.05, ** P < 0.01. Det ble også kontrollert for blant annet jobb utenfor gården og utdanningsnivå, men variablene ble ikke inkludert i analysen da forskjellene ikke var statistisk signifikante.

I undersøkelsen fikk også respondentene spørsmål om hvor mye de planlegger å investere i bygninger, maskiner og annet i løpet av de neste fem årene. Tabell 6 viser fordelingen på dette spørsmålet.

Tabell 6. Tabellen viser andel bønder som har planer om å investere i bygninger, maskiner og annet i løpet av de neste 5 årene. Prosent.

	Bygninger	Maskiner	Annet
Ikke planer om å investere	32%	31%	48%
Under 100 000	19%	23%	27%
Mellom 100 000 og 1 million	36%	41%	22%
Over 1 million	12%	5%	2%
Totalt	100%	100%	100%

Nesten 50 prosent av bøndene har planer om å investere over 100 000 kroner i bygninger i løpet av de neste fem årene, mens rundt 46 prosent planlegger å investere over 100 000 kroner i maskinparken. Henholdsvis 12, 5 og 2 prosent av bøndene planlegger å investere over 1 million kroner i bygninger, maskiner og annet. I overkant av 15 prosent av bøndene har rapportert at de planlegger å investere over 1 million

kroner i *enten* bygninger, maskiner eller annet i løpet av de neste fem årene⁴. De planlagte investeringene kan imidlertid bli påvirket av koronakrisen, da mange av bøndene er avhengig av alternative inntekter som kan bli rammet av smitteverntiltak og følger av dette (se kapittel 3.1). I hvilken grad investeringene kommende år vil bli påvirket er for tidlig å si, men det er grunn til å anta at investeringene kan bli noe reduserte for enkelte.

Den logistiske regresjonsanalysen (Tabell 7) viser hvorvidt planlagt investering varierer mellom ulike bønder. Analysen viser at bønder i aldersgruppen 40-59 år, og i aldersgruppen over 60 år, har mindre sannsynlighet for å rapportere at de planlegger å investere over 1 million kroner de neste fem årene sammenlignet med bønder under 40 år. Sannsynligheten for å investere øker også med økende jordbruksareal i drift, samt vurdering av sannsynligheten for at barn eller andre familiemedlemmer vil ta over gårdsbruket. Videre har annen husdyrproduksjon enn melkeproduksjon, samt kornprodusenter, mindre sannsynlighet for å planlegge for å investere sammenlignet med melkeprodusenter. Bønder som oppgir at de i løpet av de siste fem årene har investert over 1 million kroner i enten bygninger, maskiner eller annet har større sannsynlighet for også å rapportere at de planlegger å investere over 1 million kroner i løpet av de neste fem årene sammenlignet med de som ikke har investert over 1 million kroner i løpet av de forrige 5 årene.

---

⁴ Dette er en samlet andel bønder som har investert i minst en av de tre kategoriene, og andelen vises derfor ikke i tabellen.

Tabell 7. *Multipel logistisk regresjonsanalyse. Planer om å investere over 1 million kroner i enten bygninger, maskiner eller annet i løpet av de neste fem årene.*

Avhengig variabel: Har planer om å investere over 1 million kroner i enten bygninger, maskiner eller annet i løpet av de neste fem årene (=1), sammenlignet med de som ikke har planer om å investere (=0).	Logit koeff.	Standardfeil
<i>Konstant</i>	-4.11	(0.63)
<i>Kjønn (kvinne=1, mann=0)</i>	-0.02	(0.27)
<i>Alder dummyer (referansekategori: bønder under 40 år)</i>		
<i>40-59 år</i>	-1.29**	(0.24)
<i>60 år</i>	-2.49**	(0.34)
<i>Jordbruksareal i drift (skala fra 1 (0-9 daa) til 8 (over 1000 daa))</i>	0.52**	(0.10)
<i>Sannsynlighet for at barn/andre vil ta over (1=usannsynlig, 5=helt sikkert)</i>	0.37**	(0.09)
<i>Hovedproduksjon på gården (referansekategori: Melkeproduksjon)</i>		
<i>Annen husdyrhold</i>	-0.56*	(0.23)
<i>Kornproduksjon</i>	-0.91**	(0.29)
<i>Annen planteproduksjon, inkl. frukt og grønnsaker</i>	-0.09	(0.41)
<i>Skog</i>	-0.03	(0.64)
<i>Annen produksjon</i>	-1.07	(0.69)
<i>Har investert over 1 million i enten b/m/a siste fem år (ja=1, nei=0)</i>	0.43*	(0.21)

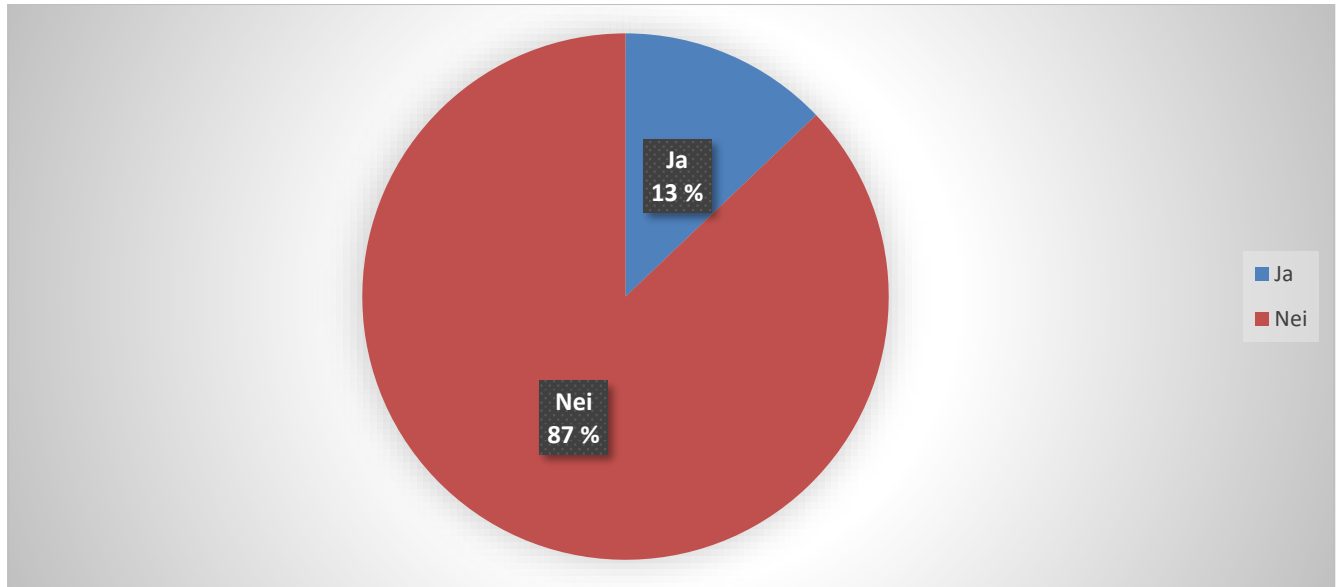
n = 1026. LR Chi2 (9) = 203.74.

Merk: * $P < 0.05$, ** $P < 0.01$. Det ble også kontrollert for blant annet jobb utenfor gården, men variabelen ble ikke inkludert i analysen da forskjellene ikke var statistisk signifikante.

3.3 Arbeidsinnvandring i landbruket

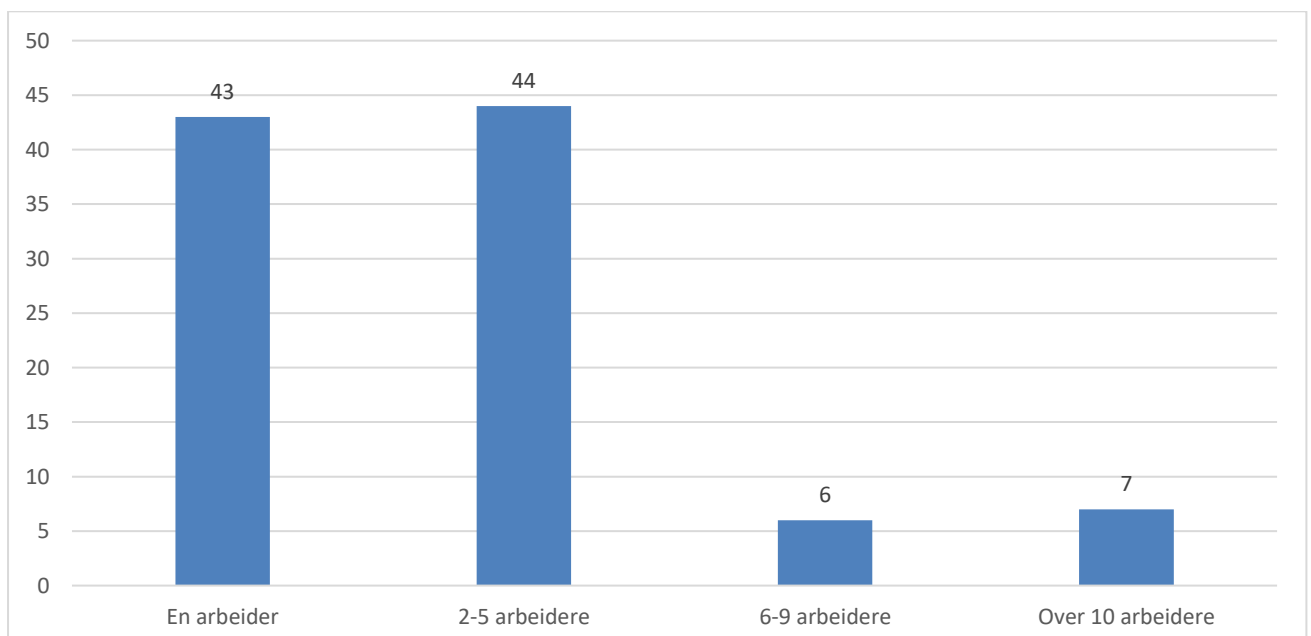
Utbredelsen av koronapandemien og de restriksjonene som ble innført i Norge 12. mars, med blant annet stengte grenser, medfører store utfordringer for landbruket. Bruken av utenlandsk arbeidskraft har vært viktig for landbrukssektoren. Tradisjonelt har dette vært knyttet til arbeidshjelp ved produksjonen av frukt og grønnsaker (sesongarbeidere), men vi har også sett økende behov for utenlandsk arbeidskraft også innen andre deler av landbruket (Holm, 2012). Som nevnt var det stor usikkerhet knyttet til hvordan stengte grenser ville påvirke arbeidsinnvandringen. Selv om dette på skrivende tidspunkt ser ut til å ville løse seg ved at regelverket har blitt oppmyket viser det at deler av landbruket er avhengig av utenlandsk arbeidskraft. Det kan også spekuleres i hvorvidt arbeidsinnvandrere er villige til å ta risikoen det tross alt er å reise til Norge for å arbeide. Vi har derfor gått dypere inn i spørsmålene som omhandler arbeidsinnvandring i årets spørreundersøkelse.

I undersøkelsen ble respondentene stilt følgende spørsmål: «Hadde du i løpet av 2019 arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere på gårdsbruket?». Figur 7 viser fordelingen på dette spørsmålet. 13 prosent av bøndene i Trendundersøkelsen (12.85 prosent) oppgir at det foregående år hadde hjelp av arbeidsinnvandrere.

Figur 7. Figuren viser andel bønder som oppgir at de i løpet av 2019 hadde arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere på gårdsbruket. I prosent. (n=1136).

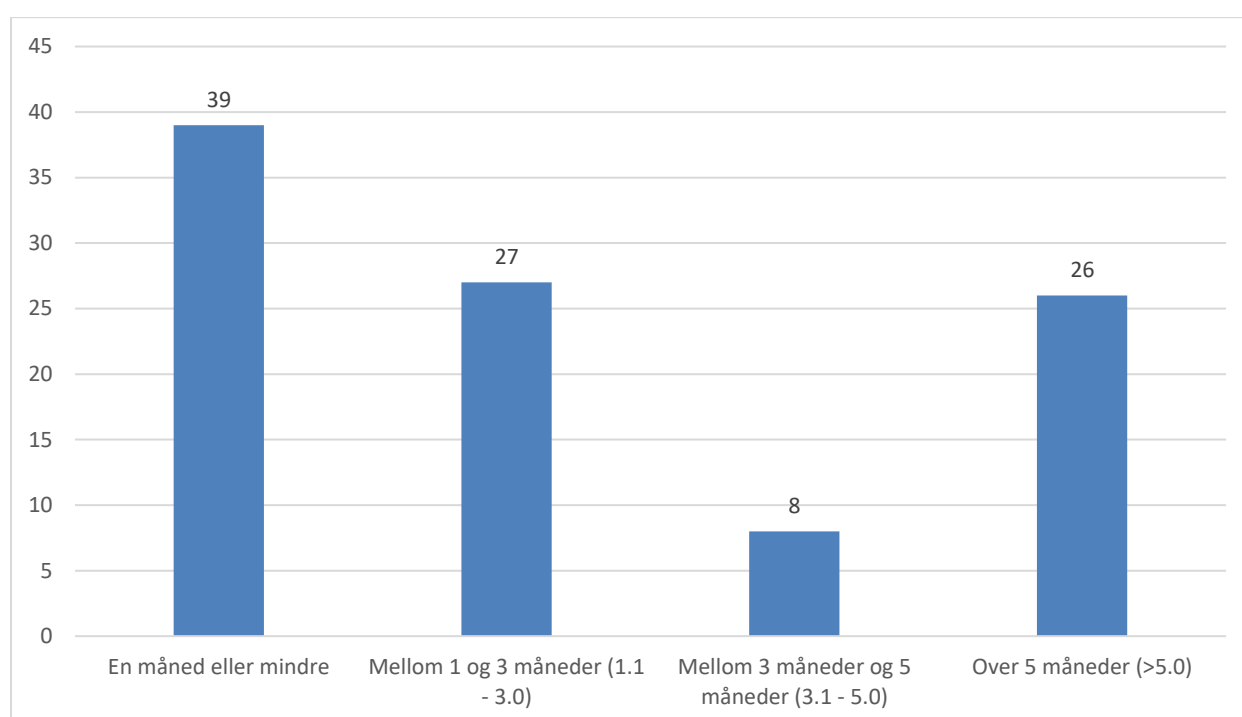
Med utgangspunkt i at det i 2019 var 37 936 gårdsbruk i Norge på 5 dekar eller mer, tilsvarer dette at 4875 gårdsbruk hadde hjelp av arbeidsinnvandrere i 2019. Dette tallet må likevel tolkes med noe forsiktighet, da utvalgsvariasjoner kan påvirke estimatet noe.

Figur 8. Figuren viser antall arbeidsinnvandrere bøndene i undersøkelsen hadde hjelp av i 2019 – blant de som rapporterte at de hadde hjelp av arbeidsinnvandrere i 2019. Prosent. (n=134).

Figur 8 viser videre, blant bøndene som hadde arbeidshjelp, antall arbeidsinnvandrere bøndene hadde hjelp av. Figuren viser at blant de som hadde arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere hadde 43 prosent av bøndene kun hjelp av én arbeidsinnvandrer i 2019, mens ytterligere 44 prosent hadde hjelp av mellom 2 og 5 arbeidsinnvandrere. Med andre ord hadde 87 prosent av bøndene med arbeidsinnvandrere hjelp av fem utenlandske arbeidere eller færre, mens kun 13 prosent hadde flere enn fem arbeidsinnvandrere på gårdsbruket. Seks prosent av bøndene hadde hjelp av mellom 6 og 9 arbeidere, mens 7 prosent hadde hjelp av 10 arbeidere eller flere.

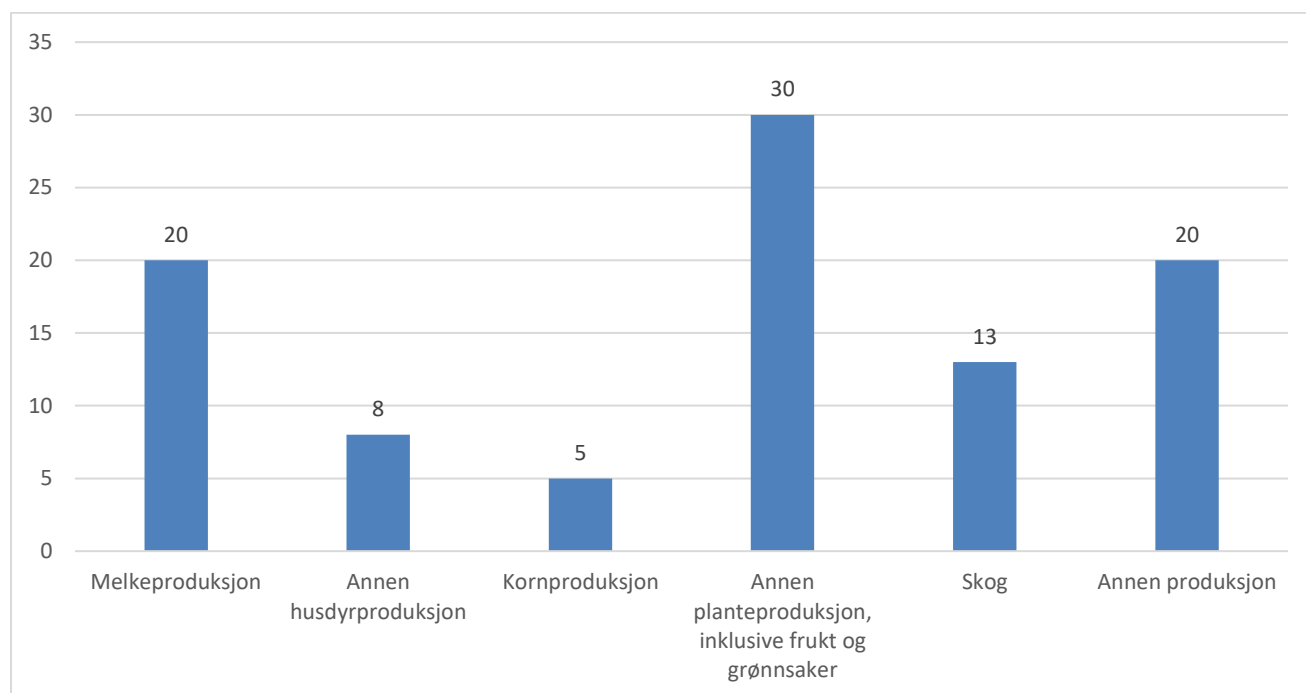
Figur 9 viser hvor lenge arbeidsinnvandrerne oppholdt seg på gården.

Figur 9. Figuren viser hvor lenge arbeidsinnvandrerne oppholdt seg på gården. Viser fordelingen blant bøndene som oppga at de hadde hjelp av arbeidsinnvandrere i 2019. Prosent. (n=137).

Figuren viser at de fleste av arbeidsinnvandrerne oppholdt seg på gården i en forholdsvis kort periode. 66 prosent av bøndene oppga at de oppholdt seg på gården i 3 måneder eller mindre, hvor de fleste her oppholdt seg på gården i en måned eller mindre. Åtte prosent av bøndene oppga at arbeidsinnvandrerne oppholdt seg på gården mellom 3 og 5 måneder, mens hele 26 prosent oppga at de oppholdt seg på gården over 5 måneder. Oppsummert ser vi her at de fleste ser ut til å ha sesongbasert eller periodisert behov for bistand, mens det også er en betydelig andel som har

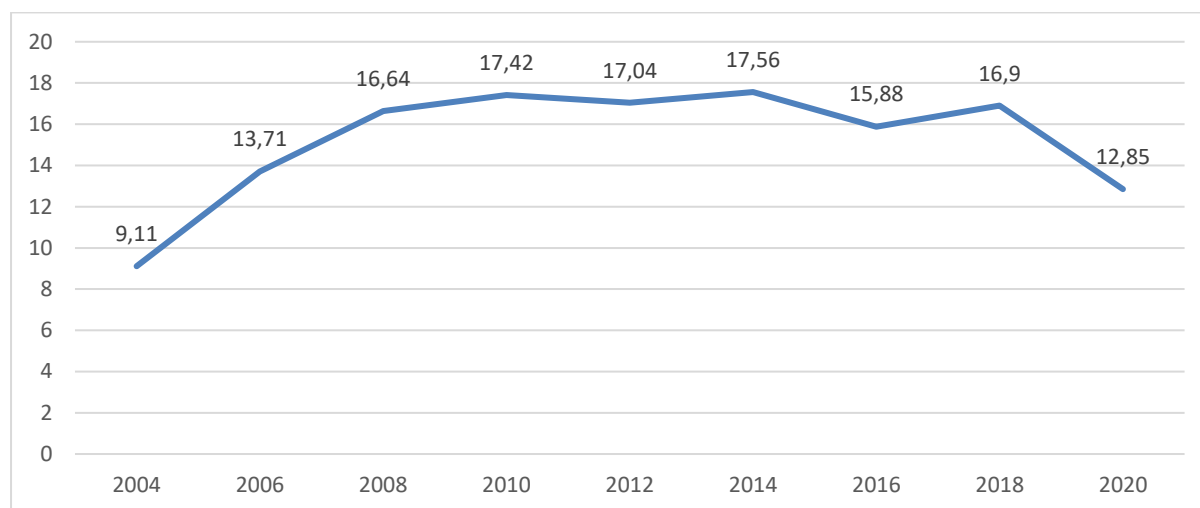
bistand over lengre perioder. Tilleggsanalyser indikerer at tilfeller med arbeidshjelp over 5 måneder er mest vanlig innenfor melkeproduksjon, noe som skyldes at melkeproduksjon ikke er sesongbasert på samme måte som for eksempel frukt- og grønnsaksproduksjon, og at den utenlandske arbeidskraften her kan være blant annet avløserer. Det er naturlig nok store variasjoner mellom ulike produksjoner, noe vi kan se i Figur 10.

Figur 10. Figuren viser andel som oppgir at de i 2019 hadde arbeidshjelp fra arbeidsinnvandrere fordelt på hovedproduksjon på bruket. Prosent. (n=134).

30 prosent av bøndene i undersøkelsen som har hovedproduksjon innenfor «Annen planteproduksjon, inklusive frukt og grønnsaker», oppga at de arbeidshjelp fra arbeidsinnvandrere i 2019. Selv om dette er vesentlig høyere enn for eksempel annen husdyrproduksjon og skog, ser vi at bruken av arbeidsinnvandrere innenfor melkeproduksjon også er forholdsvis høy. Selv om dette i enkelte tilfeller kan skyldes arbeidshjelp fra arbeidsinnvandrere i sekundære produksjoner, så indikerer tilleggsanalyser (ikke inkludert i rapporten) at melkeprodusentene ikke i særlig grad har tilleggsproduksjoner utover melkeproduksjon som krever arbeidsinnvandrere. Tilleggsanalyser viser at bønder innenfor melkeproduksjon hovedsakelig har arbeidshjelp fra kun en eller svært få arbeidsinnvandrere (ofte kan dette være avløserer), mens det for bønder innenfor planteproduksjon er vanlig med høyere antall arbeidsinnvandrere. Sistnevnte innebærer blant annet arbeidshjelp i form av sesongarbeidere.

Figur 11 viser utviklingen i andelen bønder som oppgir at de hadde arbeidshjelp fra arbeidsinnvandrere over tid.

Figur 11. Figuren viser andel bønder som oppgir at de hadde arbeidshjelp fra arbeidsinnvandrere siste år. Prosent.

Andelen bønder i undersøkelsen som oppgir at de har hatt arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere økte jevnt fra 2004 til 2010, før det i perioden 2008 – 2018 har ligget på rundt 16-17 prosent. Vi kan imidlertid se en utvikling fra 2018 til 2020 der det er en nedgang i antall bruk med arbeidsinnvandrere. Dette samsvarer med tall fra Utlendingsdirektoratet som viser at antall sesongarbeidere fra EØS-land har falt med 16 prosent fra 2017 til 2019 (Nasjonen, 2020e). I 2018 oppga nesten 17 prosent av brukene at de hadde arbeidsinnvandrere, mens denne andelen er redusert til i underkant av 13 prosent i 2020. Med andre ord var det rundt fire prosentpoeng færre gårdsbruk i 2020 som oppga at de det siste året hadde benyttet arbeidsinnvandrere, sammenlignet med 2018.

Dette innebærer enten at det er systematiske forskjeller mellom utvalgene, der det i 2020 deltar færre bønder med arbeidsinnvandrere enn i 2018, eller at det er en reell nedgang i andel gårdsbruk som har benyttet arbeidsinnvandrere også i populasjonen. Tabell 8 viser resultatene fra en multippel logistisk regresjonsanalyse basert på 2018 og 2020 rundene av Trender i norsk landbruk, ettersom nedgangen har vært konsentrert til denne perioden. Formålet med denne analysen er todelt: 1) undersøke hvilke type bønder som har størst sannsynlighet for å benytte arbeidsinnvandrere basert på 2018- og 2020-undersøkelsen samlet, og 2) undersøke om nedgangen i andel bruk fra 2018 til 2020 er statistisk signifikant etter at man har kontrollert for eventuelle

forskjeller mellom utvalgene (ved blant annet produksjon, alder, m.m.). Modell 1 viser sannsynligheten for å oppgi at man har hatt arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere ved en rekke uavhengige variabler i 2018- og 2020-undersøkelsen samlet, mens det i Modell 2 er inkludert en variabel som sammenligner 2020-undersøkelsen med 2018-undersøkelsen.

Tabell 8. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere.

Avhengig variabel: Hadde du i løpet av [2017/2019] arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere på gårdsbruket? (ja=1, nei=0).	Modell 1	Modell 2
	Logit koef. (SE)	Logit koef. (SE)
Konstant	-2.53 (0.18)	-2.40 (0.13)
Produksjon på gården (referansekategori: Melkeproduksjon)		
Annen husdyrhold	-0.48** (0.16)	-0.49** (0.16)
Kornproduksjon	-1.19** (0.22)	-1.19** (0.22)
Annen planteproduksjon, inkl. frukt og grønnsaker	1.01** (0.20)	0.99** (0.20)
Skog	-0.61 (0.45)	-0.59 (0.45)
Annen produksjon	-0.45 (0.36)	-0.45 (0.36)
Kjønn (kvinne=1, mann=0)	-0.18 (0.18]	-0.19 (0.18)
Alder (referansekategori: bønder under 40 år)		
40-59 år	-0.08 (0.20)	-0.08 (0.20)
60 år eller eldre	-0.16 (0.21)	-0.17 (0.21)
Høyere utdanning på høyskole-/universitetsnivå (ja=1, nei=0)	0.51** (0.13)	0.54** (0.13)
Jordbruksareal i drift (skala fra 1 (0-9 daa) til 8 (over 1000 daa)	0.53** (0.10)	0.54** (0.10)
Årstall (2020-undersøkelsen=1, 2018-undersøkelsen=0)		-0.34** (0.13)

n = 2150. Modell 1: LR Chi2 (10) = 138.90. Modell 2: LR Chi2 (11) = 146.06.

* $P < 0.05$, ** $P < 0.01$.

Modell 1 viser at sannsynligheten for å ha hatt arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere siste år er mindre for bønder som oppgir at de som hovedproduksjon driver med «kornproduksjon» eller «annen husdyrhold» sammenlignet med «melkeproduksjon». Bønder som driver med «annen planteproduksjon, inklusive frukt og grønnsaker» har større sannsynlighet for å ha hatt arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere siste år sammenlignet med melkeprodusenter. Med økende jordbruksareal i drift øker også sannsynligheten for at man har hatt arbeidshjelp fra arbeidsinnvandrere siste år. I tillegg er sannsynligheten for å ha hatt arbeidshjelp større for bønder som har utdanning på høyskole- og universitetsnivå sammenlignet med øvrige bønder. Det er imidlertid ingen kjønns- eller aldersforskjeller i hvem som har arbeidsinnvandrere eller ikke.

Inkluderingen av årstall-variabelen i Modell 2 viser at sannsynligheten for å ha hatt arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere siste år er signifikant lavere i 2020-undersøkelsen sammenlignet med 2018-undersøkelsen. Dette gjelder også etter at vi har kontrollert for eventuelle forskjeller forklart av de uavhengige variablene som er inkludert i

analysen. Med andre ord er det en nedgang i bruken av arbeidsinnvandrere fra 2018 til 2020 som tilsynelatende ikke skyldes faktorer som alder-, kjønn-, og produksjonsforskjeller mellom de to utvalgene, og indikerer at nedgangen også gjelder i populasjonen.

Denne nedgangen kan ha sin årsak i både push- og pullfaktorer. Arbeidsledigheten i en del øst-europeiske land, som for eksempel Polen, har blitt sterkt redusert de siste tiårene. I årene etter EU ble utvidet østover (2004) økte arbeidsinnvandringen kraftig. Dette fortsatte også etter finanskrisen i 2008, da Norge var et av landene som ikke ble rammet hardest. Avstanden mellom levestandarden i Norge sammenlignet med gjennomsnittet i EU og land som Polen og Litauen, er også mindre. En svak kronkurs (Aftenposten, 2019), og økte lønninger i blant annet Polen (Nationen, 2020e), gjør at det samlet kan være mindre reelle verdier å hente i å ta arbeid i norsk landbruk. Dette kan ha medført et lavere antall arbeidsinnvandrere i Norge fra EØS-land, og kan videre medføre større kamp om sesongarbeiderne i årene som kommer.

Samtidig kan også frykt for smitte ved reise og opphold i et annet land føre til at flere velger å ikke reise til Norge for å jobbe, selv om innreisereglene har blitt oppmyket. Hvordan alle disse faktorene videre vil utspille seg i etterkant av koronakrisen er vanskelig å spå. Arbeidsledigheten vil antakelig være høyere enn før pandemien de fleste steder, også på lang sikt. 21. april 2020 var arbeidsledigheten i Norge på 10,2 % (Statistisk Sentralbyrå, 2020a), så noe av nedgangen i arbeidsinnvandringen vil muligens kunne dekkes inn av norsk arbeidskraft ved behov, dersom de arbeidsledige besitter kompetansen og kvalifikasjonene som bonden vurderer som nødvendig. Samtidig vil tilgjengelig arbeidskraft fra EØS-land også påvirkes av koronasituasjonen i hjemlandene, der eventuell økt arbeidsledighet i hjemlandet som følge av koronasituasjonen igjen kan gjøre det mer attraktivt å jobbe i Norge. Det vil imidlertid i stor grad være avhengig av utviklingen av koronapandemien og restriksjonene både i Norge og i arbeidsinnvandrernes hjemland.

3.4 Klima og landbruk

Klimaendringer og jordbruk har fått stor oppmerksomhet de siste årene. EAT-Lancet-rapporten fra 2019, som foreskrev et vesentlig lavere kjøttforbruk både på grunn av klima og helse, har blitt sterkt kritisert som et angrep på landbruket (EAT-Lancet Commission, 2019). Klimakur 2030, som ble publisert vinteren 2020, er en utredning av hvordan Norge skal kunne kutte utslipp i ikke-kvotepliktig sektor (Miljødirektoratet, 2020). Forslagene der om kutt i kjøttforbruk har også vakt reaksjoner (Nationen, 2020a). Sommeren 2019 inngikk regjeringen, Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag en intensjonsavtale (Landbruks- og matdepartementet, 2019a) om å

arbeide for å redusere klimagassutslippene fra jordbruket, og våren 2020 kom Norges Bondelags klimaplan som skisserer hvordan målene skal nås (Norges Bondelag, 2020). Trender i norsk landbruk har i årets undersøkelse forsøkt å besvare hvilke klimatiltak bønder har gjennomført/planlegger å gjennomføre, og hvilke faktorer som påvirker hvorvidt bøndene ser for seg å gjennomføre de ulike tiltakene. Disse resultatene vil brukes i et eget forskningsprosjekt om implementering av klimatiltak på gårdsbruk⁵ og vil derfor ikke presenteres her.

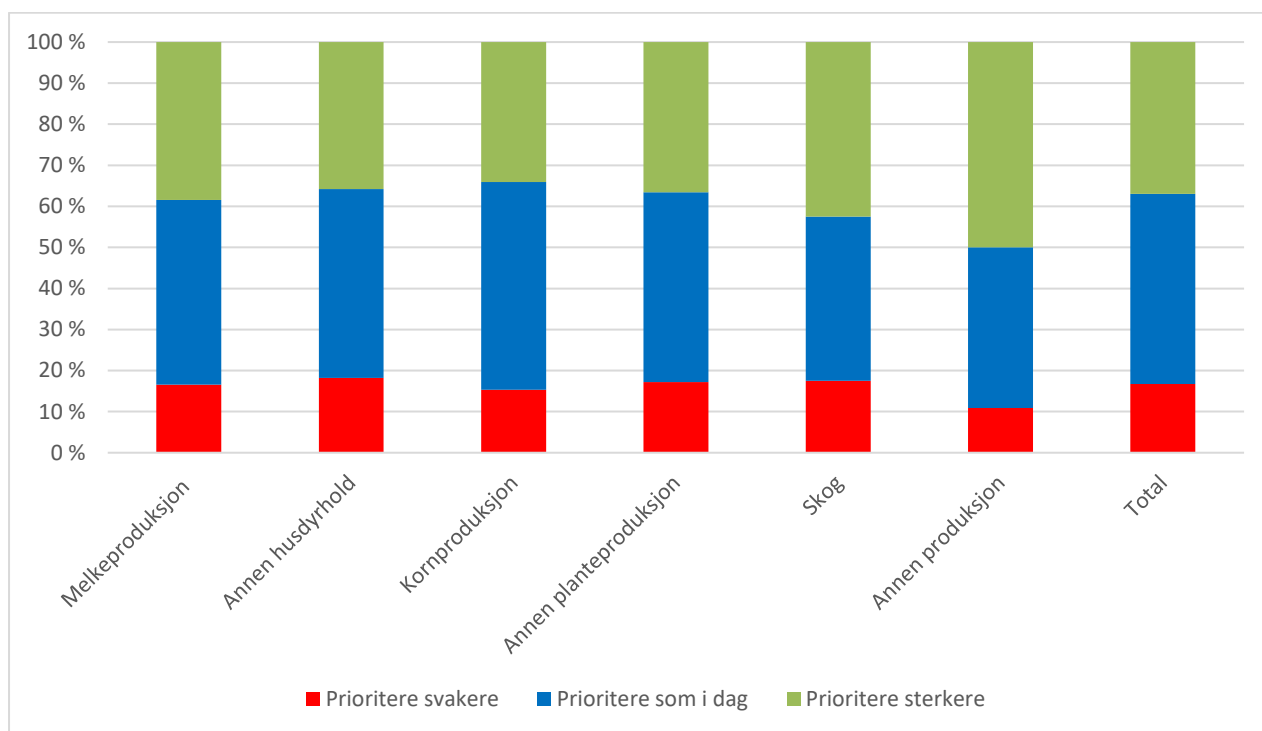
Klimadebatten i landbruket har, som nevnt, i stor grad blitt aktualisert de siste årene, og det har til dels vært steile fronter både når det gjelder mål og metode angående landbrukets klimagassutslipp. Figur 12 viser at det er liten forskjell mellom de ulike produksjonene i holdninger til hvordan det norske landbruket bør forholde seg til det å redusere klimagassutslipp. Blant skogprodusenter, melkeprodusenter og de som driver med annen produksjon er det flest som mener man bør prioritere reduksjon i klimagassutslipp sterkere enn i dag. Nærmere halvparten av alle respondentene mener man bør prioritere som man gjør i dag.

---

⁵ www.climplement.no

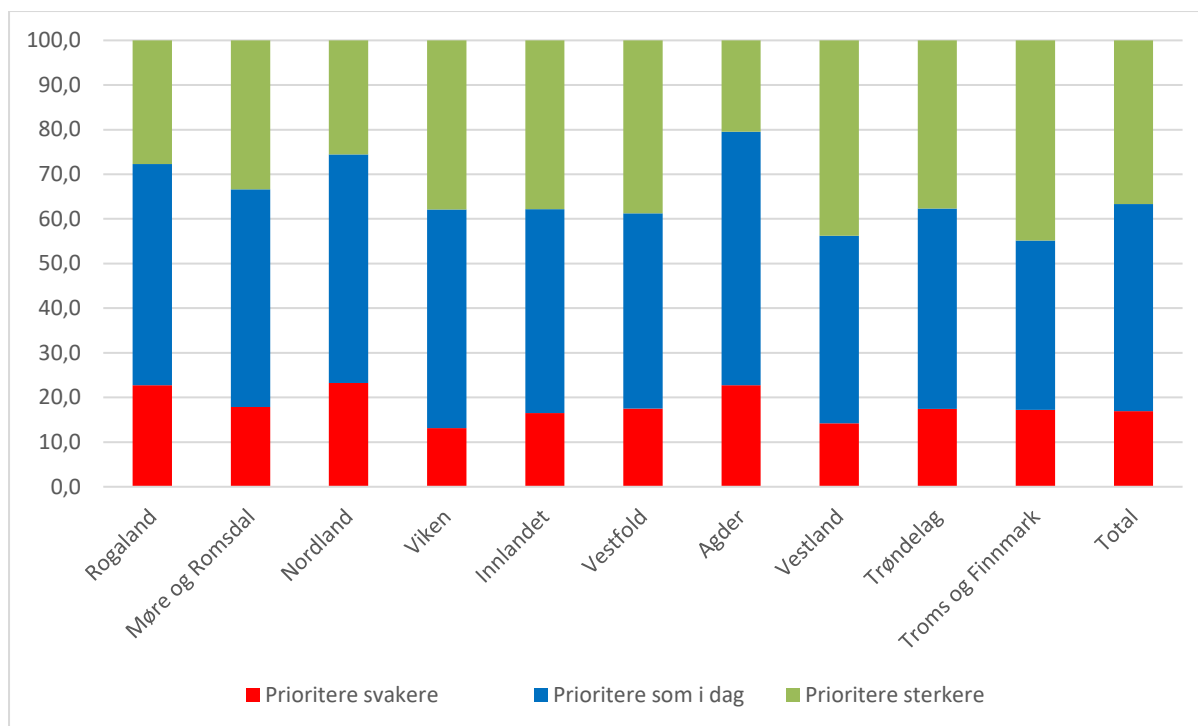
<https://ruralis.no/prosjekter/climplement-hvordan-bonder-og-aktorer-i-landbruket-kan-innfore-effektive-klimalosninger/>

Figur 12. Figuren viser i hvilken grad bøndene mener man må prioritere å redusere klimagassutslipp, sortert etter produksjon. Prosent.

Det er også forholdsvis små fylkesvise variasjoner i holdninger til landbrukets rolle i å redusere klimagassutslippene. 46 prosent av alle respondentene mener at det norske landbruket bør prioritere å redusere klimagassutslippet fra landbruket på samme nivå som det gjøres i dag. Knappe 20 prosent ønsker en lavere prioritering. Agder, Nordland og Rogaland er de fylkene der flest ønsker en lavere prioritering enn i dag, mens Vestlandet og Troms og Finnmark er de som har flest bønder som ønsker en sterkere prioritering.

Figur 13. Figuren viser i hvilken grad bøndene mener man må prioritere å redusere klimagassutslipp, sortert etter fylker. Prosent.

Som vi ser av den logistiske regresjonen presentert i Tabell 9 er det høyere sannsynlighet for at bønder med store bruk rapporterer at de tror klimaendringene vil påvirke gårdsdriften negativt de neste ti årene. Sviktende avlinger eller lignende på grunn av mye eller lite nedbør vil kunne ha større innvirkning for bøndene som driver stort med tanke på at det kan ha blitt gjort større investeringer på større bruk. Samtidig kan det være katastrofalt for bønder med mindre gårdsbruk dersom det rammer avlingen og økonomien på gårdsdriften. Vi ser også at de som har hatt problemer knyttet til mye eller lite nedbør har en høyere sannsynlighet for å tro at klimaendringer vil påvirke gårdsdriften de neste 10 årene. Det samme gjelder for de som har blitt påvirket av flomskade og de som har opplevd for mye nedbør på feil tid av året det siste året. Det har også blitt testet for om det var forskjeller mellom produksjonene, uten at dette presenteres i tabellen. Med melk som referansekategori finner vi at grønnsaksbønder har lavere sannsynlighet for å tro at klimaendringer vil påvirke bruket negativt de ti neste årene. De andre produksjonene viste ingen statistisk signifikant forskjell. Heller ikke alder, utdanning eller kjønn viser seg å ha noen statistisk signifikant innvirkning på om bøndene tror at klimaendringer vil påvirke bruket frem mot 2030.

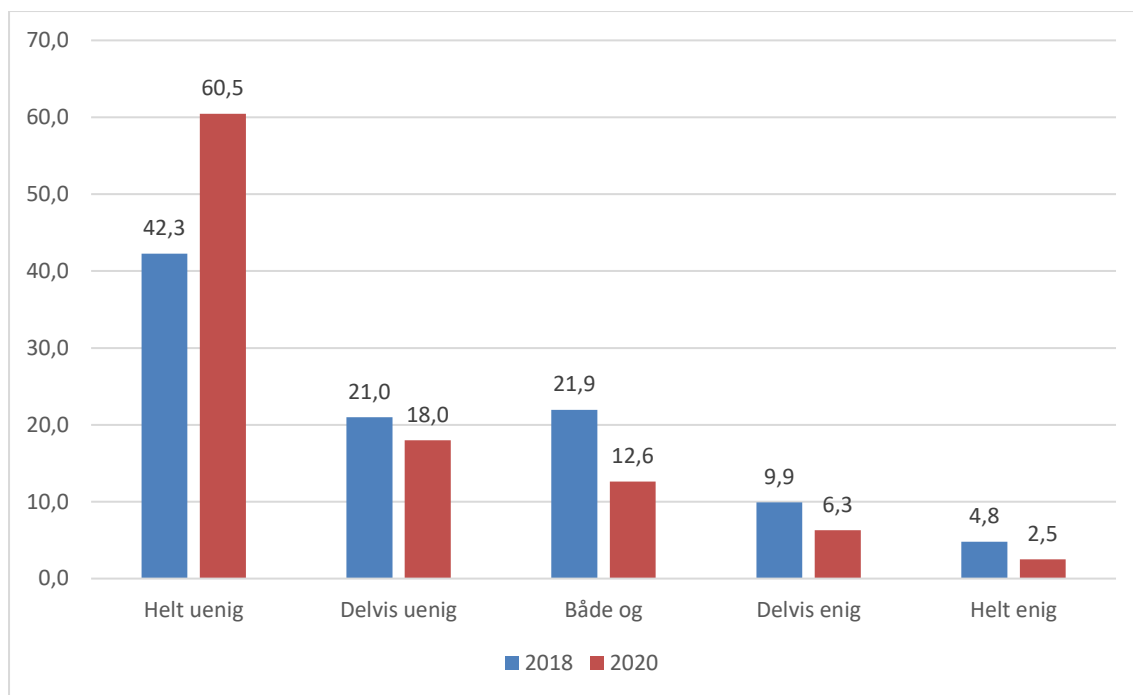
Tabell 9. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Påvirkning av klimaendringer neste 10 år.

Avhengig variabel: Respondenter som tror klimaendringer vil påvirke deres bruk de neste 10 årene (negativt=1, ingen betydning/positivt=0).	Logit koeff.	Standardfeil
Konstant	-0.93**	(0.32)
Kjønn (kvinne=1, mann=0)	0.20	(0.20)
Høyere utdanning (1= høyere utdanning, 0=videregående skole)	0.19	(0.14)
Alder (Referansekategori: Bønder under 40 år)		
40-59 år	-0.17	(0.22)
Over 60 år	-0.12	(0.23)
Jordbruksareal i drift (Referansekategori: 0-100 dekar)		
100-499 dekar	0.18	(0.16)
Over 500 dekar	0.47*	(0.22)
Påvirket av flomskade siste år (Ja=1, nei=0)	0.65**	(0.15)
Påvirket av tørke eller vannmangel siste år (Ja=1, nei=0)	0.12	(0.15)
Opplevd kjøreskader grunnet mye nedbør siste år (Ja=1, nei=0)	0.20	(0.20)
Har opplevd for mye nedbør på feil tid på året siste år (Ja=1, nei=0)	0.43*	(0.25)

n = 932. LR Chi2 (10) = 52.61.

Merk: * $P < 0.05$, ** $P < 0.01$. Det ble også kontrollert for blant annet jobb utenfor gården og forskjeller mellom produksjoner, men disse ble ikke inkludert i analysen da forskjellene ikke var statistisk signifikante.

Mye av debatten rundt jordbruk og klima har handlet om metanutslipp fra husdyrnæringer. Oppmerksomheten rundt klimaeffektene av husdyrproduksjon har av en del blitt oppfattet som et angrep på næringen, der mange mener at kua har blitt utpekt som en slags syndebukk for klimaendringene (Landbruks- og matdepartementet, 2020; Plahte, 2020). Som vi ser av figur 14 nedenfor later det til at det har skjedd en endring i hvordan bønder forholder seg til debatten rundt kjøttforbruk og klima. Andelen bønder som har svart at de er helt uenig i påstanden om at redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak har økt med nesten 20 prosentpoeng fra 2018 til 2020, og motsatt er det færre som er enige i påstanden i 2020 sammenlignet med 2018.

Figur 14. Figuren viser andel bønder som er enig/uenig i påstanden om at «Redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak». Prosent. (n=1148).

Samlet sett var 63 prosent av bøndene delvis eller helt uenig i påstanden i 2018, mens andelen i 2020 har økt til 78 prosent. Tabell 10 viser resultatene fra en multippel logistisk regresjonsanalyse der vi ser på bøndenes sannsynlighet for å oppgi at de er delvis eller helt uenig i at kjøttforbruk er et godt klimatiltak. I Modell 1 ser vi at bønder med hovedproduksjon innenfor kornproduksjon, planteproduksjon og skog har mindre sannsynlighet enn melkeprodusenter i å være uenig i at redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak. Videre har bønder med utdanning på høyskole- og universitetsnivå mindre sannsynlighet for å være uenig i påstanden, sammenlignet med øvrige bønder. I tillegg, med økende jordbruksareal i drift øker også sannsynligheten for at man er uenig i påstanden om at redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak.

Tabell 10. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Sannsynligheten for å være uenig i påstanden om at redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak.

Avhengig variabel: «Redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak» (helt uenig/delvis uenig=1, Øvrige kategorier=0).	Modell 1	Modell 2
	Logit koef. (SE)	Logit koef. (SE)
Konstant	0.93 (0.26)	0.62 (0.27)
Produksjon på gården (referansekategori: Melkeproduksjon)		
Annen husdyrhold	0.04 (0.14)	0.08 (0.14)
Kornproduksjon	-0.53** (0.15)	-0.54** (0.15)
Annen planteproduksjon, inkl. frukt og grønnsaker	-0.76** (0.19)	-0.75** (0.19)
Skog	-0.72* (0.29)	-0.81** (0.30)
Annen produksjon	-0.33 (0.26)	-0.37 (0.27)
Kjønn (kvinne=1, mann=0)	-0.01 (0.14)	0.00 (0.14)
Alder (referansekategori: bønder under 40 år)		
40-59 år	-0.21 (0.17)	-0.20 (0.18)
60 år eller eldre	-0.29 (0.18)	-0.27 (0.19)
Høyere utdanning på høyskole-/universitetsnivå (ja=1, nei=0)	-0.55** (0.10)	-0.63** (0.10)
Jordbruksareal i drift (skala fra 1 (0-9 daa) til 8 (over 1000 daa))	0.31** (0.08)	0.29** (0.09)
Årstall (2020-undersøkelsen=1, 2018-undersøkelsen=0)		0.85** (0.10)

n = 2143. Modell 1: LR Chi2 (10) = 107.62. Modell 2: LR Chi2 (11) = 179.40.

* $P < 0.05$, ** $P < 0.01$.

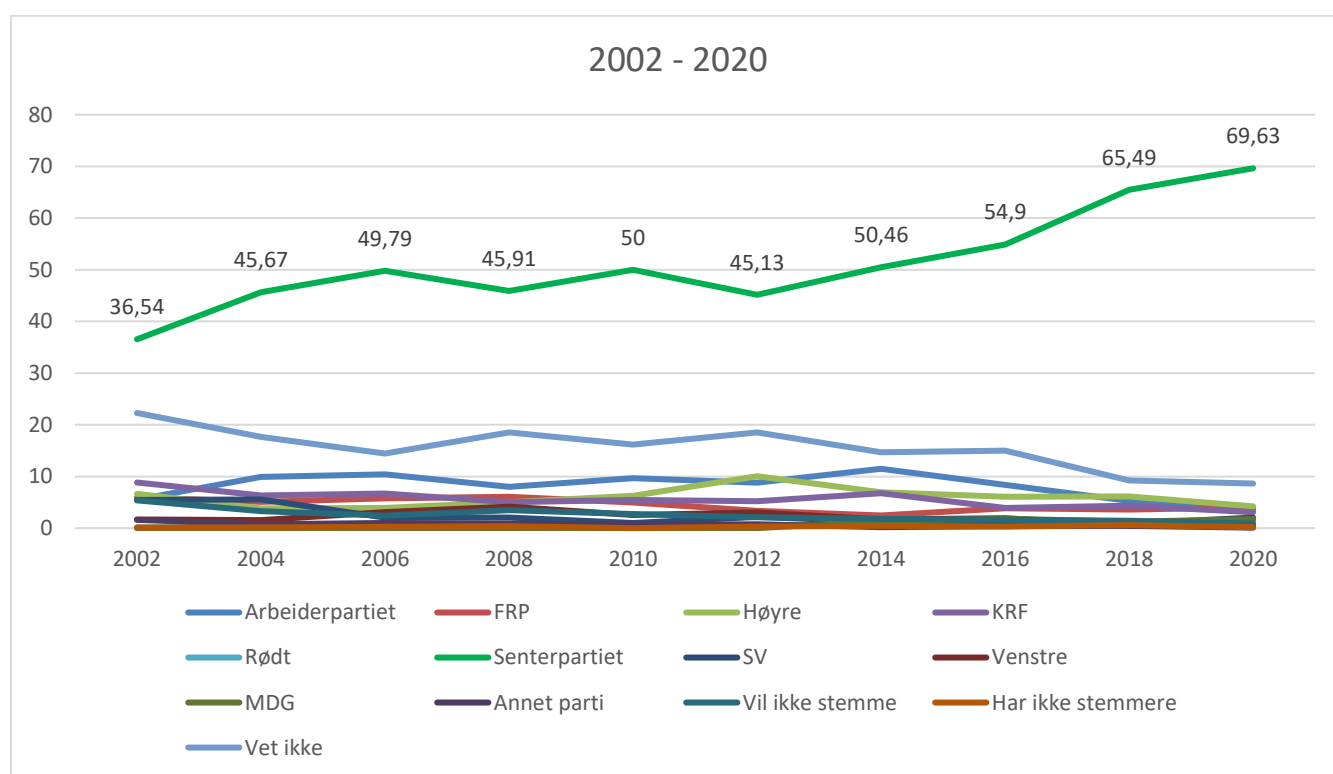
I Modell 2 har vi inkludert en variabel som måler forskjellen mellom 2020-undersøkelsen og 2018-undersøkelsen. Sannsynligheten for å være delvis eller helt uenig i påstanden om at redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak er signifikant høyere i 2020-undersøkelsen sammenlignet med 2018-undersøkelsen, også etter at man har kontrollert for variablene i Modell 2.

At flere bønder tilsynelatende motsetter seg påstanden om at redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak kan, som vi har vært inne på, være en konsekvens av at debatten rundt rødt kjøtt, metanutslipp og klimaendringer har tilspisset seg de siste årene. Uenigheter i faktagrunnlag rundt klimaeffekter, diett, og konsekvenser for norsk landbruk kan ha ført til en polarisering mellom bønder og en gruppering av klimabevegelsen. Tiltakene som ble foreslått i Klimakur 2030 beskriver en drastisk reduksjon i ammekuproduksjonen, sau og lam og en mindre reduksjon av melkekyr. Dette får også konsekvenser for jordbruksarealet (Miljødirektoratet, 2020, s. 224, vedlegg 1). Selv om det er usikkerhet knyttet til utslippsreduksjonspotensialet, beregnes det i Klimakur 2030 at en overgang fra rødt kjøtt til mer plantebasert kost og fisk er det tiltaket som har størst klimagevinst for den laveste kostnaden (Miljødirektoratet, 2020, Sammendrag del A). Selv om vi ikke kan slå fast om det har

skjedd en faktisk polarisering basert på resultatene i denne undersøkelsen, samsvarer resultatene med polariseringen vi ser i debatten i media og på sosiale plattformer.

3.5 Politikk og holdninger

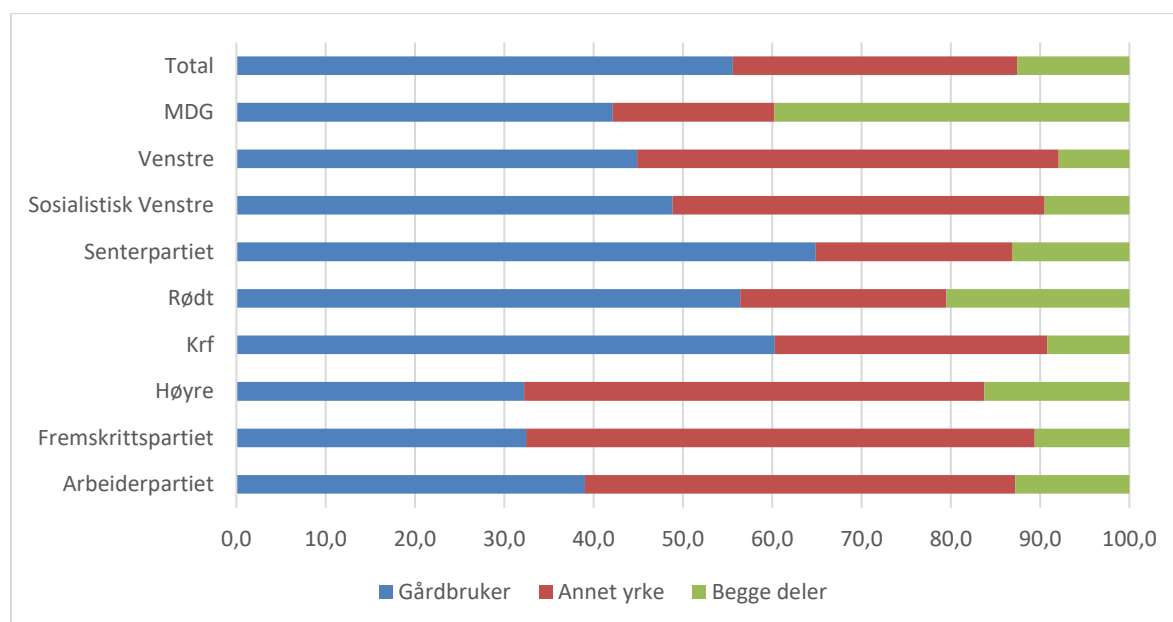
Figur 15 viser hvilket politisk parti bøndene oppgir at de ville stemt på, dersom det var Stortingsvalg «i morgen». Det er viktig å merke seg at dette ikke er faktiske valgresultater hos bønder, men kun en utvikling i et spørsmål som har vært med i undersøkelsen siden 2002. Mønstrene vi har sett med at en stadig større andel bønder ville stemt Senterpartiet fortsetter også i 2020. I 2002 svarte i underkant av 37 prosent av bøndene at de ville stemt på Senterpartiet, sammenlignet med nesten 70 prosent i 2020 (69.6 prosent).

Figur 15. Partipolitisk tilhørighet over tid. Baserer seg på spørsmålet: «Dersom det var Stortingsvalg i morgen, hvilket parti ville du stemme på?». Prosent.

Særlig har det vært en markant økning fra 2016 da «kun» 55 prosent av bøndene ville stemt på Senterpartiet, mens denne økte til i overkant av 65 prosent i 2018. Fra 2018 til 2020 har denne flatet noe ut, men fortsatt økt med over 4 prosentpoeng. Både strukturelle forhold (f.eks. stadig færre og større gårdsbruk) og substansielle politiske forhold (f.eks. distriktsopprøret) kan bidra med å forklare denne utviklingen. For en nærmere diskusjon og analyser av dette, se Zahl-Thanem, Fuglestad og Vik (2018).

Videre ser vi at det er en viss grad av sammenheng mellom yrkesidentitet og partivalg. Tabellen nedenfor viser hvilke partier respondentene sier de ville stemt på dersom det hadde vært stortingsvalg på daværende tidspunkt siden 2002. Dette er sortert ut fra om respondentenes først og fremst anser seg selv som gårdbruker, eller om deres yrkesidentitet knyttes mest til et annet yrke, eller begge deler.

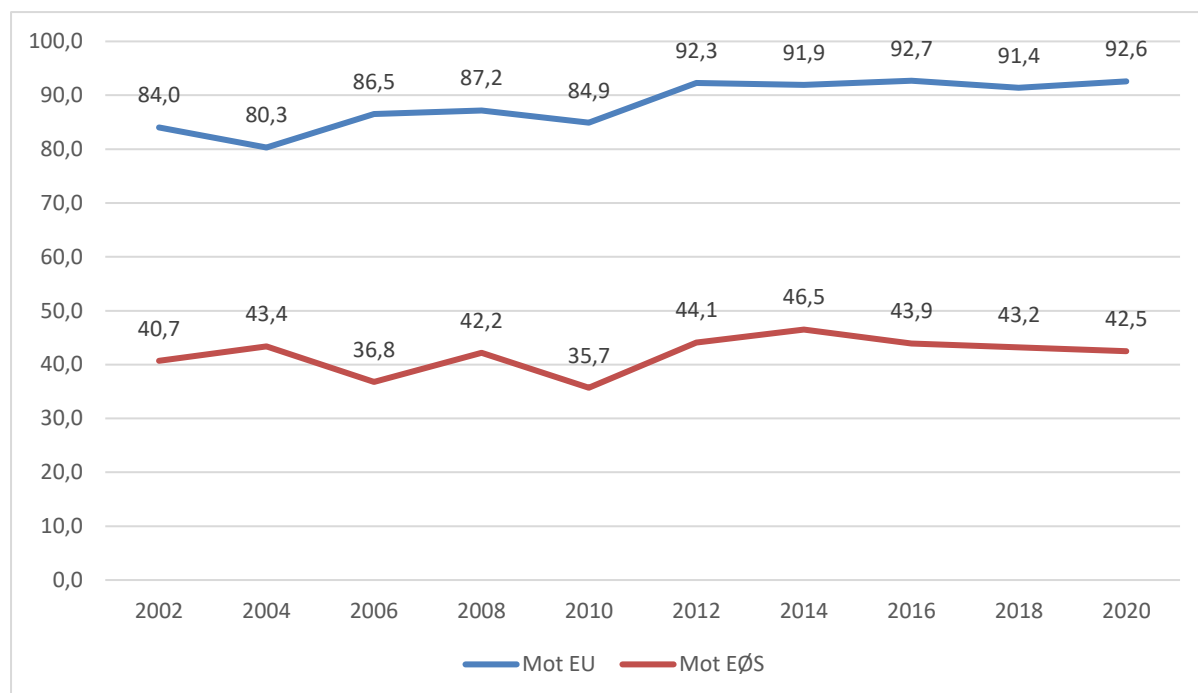
Figur 16. Yrkesidentitet og partivalg. Viser hvordan yrkesidentitet er fordelt etter partitilknytning. Tallene er hentet fra alle Trender-undersøkelsene (2002-2020). I prosent. (n=14 480).

Resultatene i figuren peker mot at Arbeiderpartiet, Høyre og Fremskrittspartiet gjennom tidene har hatt en mindre andel av velgerne som anser seg først og fremst som bønder. Senterpartiet er det partiet med høyest andel blant respondentene som anser seg som først og fremst gårdbruker, mens de andre partiene ligger rundt 50 prosent.

Holdninger til EU og EØS

I tiden frem mot EU-avstemningen i 1994 var det norske landbruket og bøndene blant de fremste i kampen mot norsk medlemskap. Siden den gang har EU opplevd ekspansjon, økonomiske problemer, uenighet om håndtering av immigrantspørsmålet og Brexit, for å nevne noe. Motstanden mot en felleseuropeisk union er fortsatt sterk blant norske bønder og kan synes å ha stabilisert seg i overkant av 90 prosent de siste åtte årene. Motstanden mot EØS er også relativt stabil på litt over 40 prosent, men med en svakt nedadgående trend. I 2020 er de resterende 60 prosentene av

respondentene ganske likt fordelt mellom de som er for EØS-medlemskap og de som har svart at de ikke vet om de er for eller imot.

Figur 17. Motstand mot EU- og EØS-medlemskap. (2002-2020). Prosent.

Selv om motstanden mot EU-medlemskap er høy blant bøndene, er det noen grupper bønder som har litt større sannsynlighet for å være positive til å bli medlem av EU enn andre. Som vi ser i Tabell 11 er sannsynligheten høyere for å være *for* EU-medlemskap for bønder med utdanning på høyskole- eller universitetsnivå, sammenlignet med bønder med utdanning på videregående nivå. Videre øker også sannsynligheten for at man er positiv til EU-medlemskap dersom man er over 45 år. Både gruppen mellom 45-59 år og gruppen over 60 år har høyere sannsynlighet for å være positive til EU-medlemskap enn gruppen under 45 år. Vi ser også at sannsynligheten for å være *for* EU-medlemskap er høyere for at personer som driver med frukt- og grøntproduksjon, skog og annen produksjon sammenlignet med melkeprodusenter. Den generelle tendensen er likevel at de fleste bønder er *mot* EU-medlemskap.

Tabell 11. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Sannsynligheten for å være for eller imot EU-medlemskap.

Avhengig variabel: Er du for (=1) eller mot (=0) EU-medlemskap. Øvrige=.	Logit koeff.	Standardfeil
Konstant	-6.4**	(1.30)
Kjønn (kvinne=1, mann=0)	-1.05	(0.76)
Alder (Referansekategori: Bønder under 45 år)		
45-59 år	1.93*	(1.04)
Over 60 år	1.76*	(1.06)
Høyere utdanning på høyskole-/universitetsnivå (ja=1, nei=0)	1.34**	(0.42)
Hva er den viktigste produksjonen på gårdsbruket? (referansekategori: melkeproduksjon)		
Annet husdyrhold	0.92	(0.81)
Kornproduksjon	0.30	(0.93)
Annen planteproduksjon, inkl. frukt og grønnsaker	1.76*	(0.86)
Skog	1.86*	(1.00)
Annen produksjon	2.46**	(0.89)

n = 963. LR Chi2 (11) = 42.62.

Merk: * $P < 0.05$, ** $P < 0.01$. Det ble også kontrollert for blant annet antall dekar som drives på gården og inntekt fra gården, men disse ble ikke inkludert i analysen da forskjellene ikke var statistisk signifikante.

Bønder og samvirkeforetakene

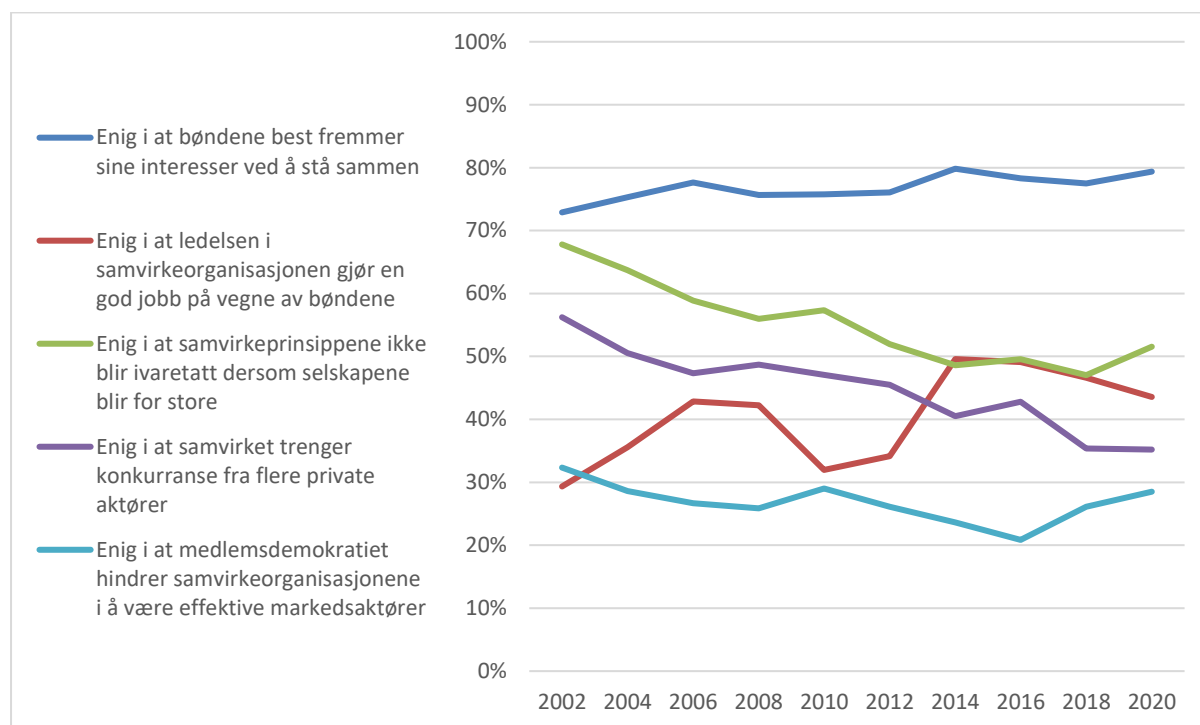
Samvirkeforetakene i Norge har høye medlemstall. Blant kjøttprodusenter er 80 prosent av respondentene medlemmer i Nortura, mens blant melkeprodusenter er 93 prosent medlemmer i TINE. 83 prosent av alle bøndene er medlem av Felleskjøpet.

Tabell 12. Medlemskap i samvirkeforetak

	Kjøttprodusenter: Nortura	Melkeprodusenter: TINE	Alle bønder: Felleskjøpet
Medlemskap	80 %	93 %	83 %

Det siste året har samvirkeorganisasjonene Nortura og TINE møtt kritikk. Kjøttssamvirket Nortura kritiseres for sentralisering og valgte av økonomiske grunner å legge ned slakteriet på Otta (Boye, 2019; Nationen, 2019a). Verdens Handelsorganisasjon (WTO) har gått inn for å fase ut eksportstøtten noe som fører til at TINE ikke får eksportstøtte til salg til det internasjonale markedet fra 2020 (Landbruks- og matdepartementet, 2019b). Det er spesielt eksport av Jarlsberg som rammes, og dette fører til at det samlede melkevolumet må ned med 8 prosent. Det indre markedet presser prisene og TINE må kutte i kostnader. Samtidig bygger TINE

fabrikk til 800 millioner i Irland, og kutter stillinger i Norge (Nasjonen, 2019b). Samlet gir dette grunn til å se hvordan dette påvirker bøndenes tillit til samvirkeforetakene. Figur 18 nedenfor viser hvorvidt bøndene i undersøkelsen er enige i ulike påstander om landbrukssamvirket, og følger utviklingen fra 2002.

Figur 18. Holdninger til landbrukssamvirket 2002-2020. Prosent.

Grafene viser en sammenslått kategori av de som har svart «delvis enig» og «enig» i påstandene til venstre i figuren. Vi ser at landbrukssamvirkets grunntanke, nemlig at bøndenes interesser vil tjene på at de står samlet, står sterkt. Oppslutningen har de siste 6 årene ligget på tett under 80 prosent. Hvorvidt bøndene mener at landbrukssamvirkets ledelse gjør en god jobb på vegne av bøndene svinger mer, og var i 2002 under 30 prosent. De siste seks årene har over 40 prosent vært enig i påstanden om at landbrukssamvirkets ledelse gjør en god jobb på vegne av bøndene, selv om pilen de siste fire årene har pekt svakt nedover. Vi ser også at utviklingen i oppslutning både om tanken om at samvirkene ikke bør bli for store med hensyn til samvirkeprinsippene, og at samvirket trenger konkurranse fra flere private aktører, har gått ganske stabilt nedover. Det kan tenkes at sistnevnte kan være en konsekvens av blant annet at konkurransen fra private aktører har blitt skjerpet i denne perioden, og at behovet for mer konkurranse derfor ikke oppleves som like nødvendig. Til slutt viser figuren at like under 30 prosent av bøndene mener at medlemsdemokratiet er

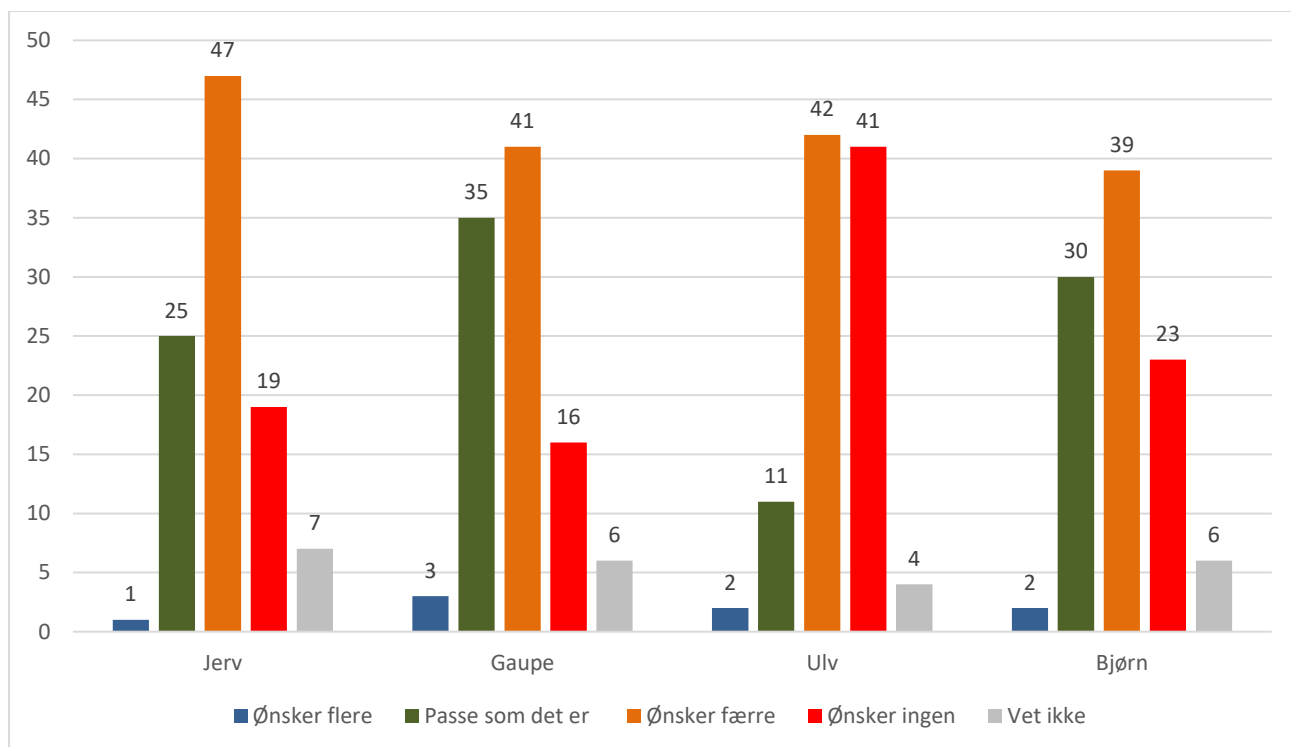
en barriere for at samvirkene kan fungere som effektive markedsaktører, en andel som har økt noe siden 2016.

3.6 Rovdyr

Norge undertegnet, i likhet med mange andre land, Bernkonvensjonen i 1979 og konvensjonen om biologisk mangfold i 1992 for å ta sitt ansvar for å sikre bærekraftig forvaltning av rovdyr. Resultatet har vært en sterk økning i antall rovdyr de siste tiårene. Norge har i dag en todelt målsetting om å sikre bærekraftige rovdyrbestander og samtidig opprettholde aktive og levedyktige beitenæringer. Selv om tapstall de siste årene har gått noe tilbake, har konfliktnivået fortsatt vært høyt og konsekvensene av rovdyr for beitenæringen er fortsatt store. For eksempel fant Zahl-Thanem et al. (2020) at sauebønder som bor i kommuner med tap av sau til ulv har høyere grad av psykiske plager enn øvrige bønder ellers i landet, og høyere grad av psykiske plager enn bønder i samme område med andre produksjoner.

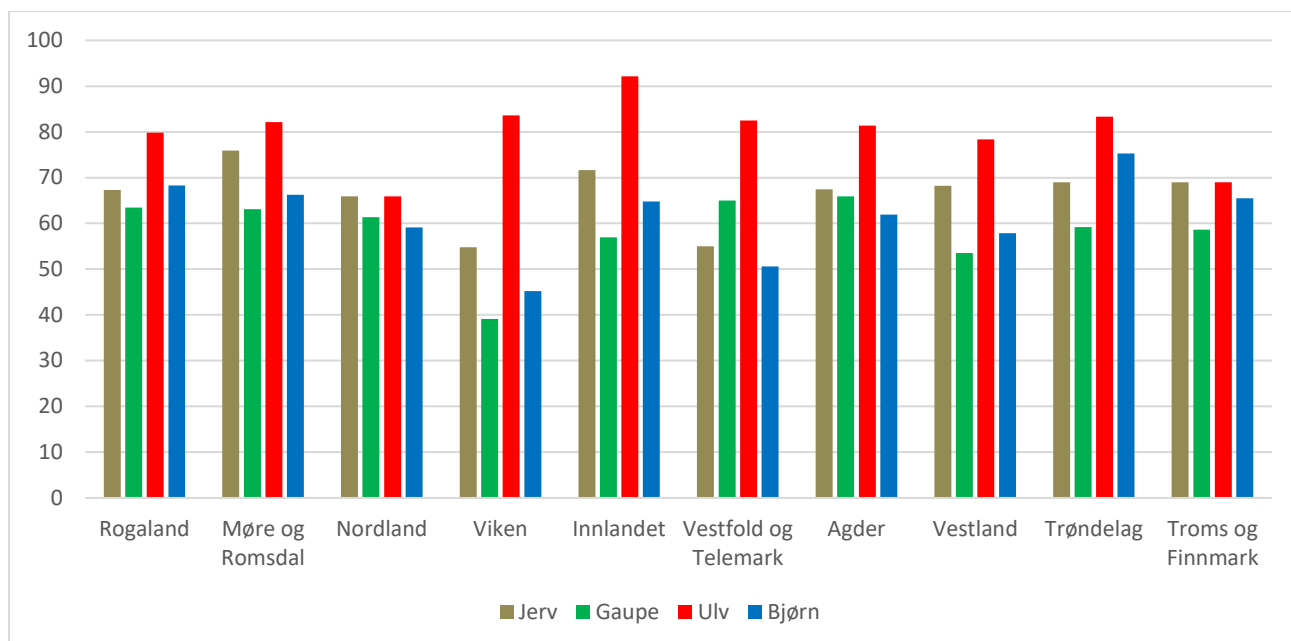
Det er blitt gjennomført flere holdningsundersøkelser blant den norske befolkningen av deres holdninger til ulike rovdyr. Selv om det i enkelte undersøkelser inngår subgruppe-utvalg der bønder også er med, er det gjennomført få nasjonale holdningsundersøkelser om rovdyr blant norske bønder. Vi ønsket derfor i 2020-undersøkelsen å inkludere et spørsmålsbatteri om holdninger til ulike rovdyrarter i Trender i norsk landbruk. Mer spesifikt ønsket vi å finne ut hvordan norske bønder stiller seg til spørsmål om antall jerv, gaupe, ulv og bjørn i Norge.

Bøndene i undersøkelsen fikk presentert følgende spørsmål: «Ønsker du flere eller færre av følgende rovdyr i norsk natur, eller er det passe som det er?». Respondentene ble bedt om å ta stilling til henholdsvis jerv, gaupe, ulv og bjørn. Spørsmålet bygger på tidligere norske spørreundersøkelser (se for eksempel Krange og Skogen, 2018), hvor man har benyttet svarkategoriene «ønsker flere», «passe som det er», «ønsker færre», og «vet ikke». I tillegg inkluderte vi i Trender i norsk landbruk kategorien «ønsker ingen», for å fange opp ytterpunktet av holdningene til antall rovdyr i Norge blant bønder.

Figur 19. Figuren viser andel bønder som ønsker flere eller færre av ulike rovdyr. Prosent. (n=1146).

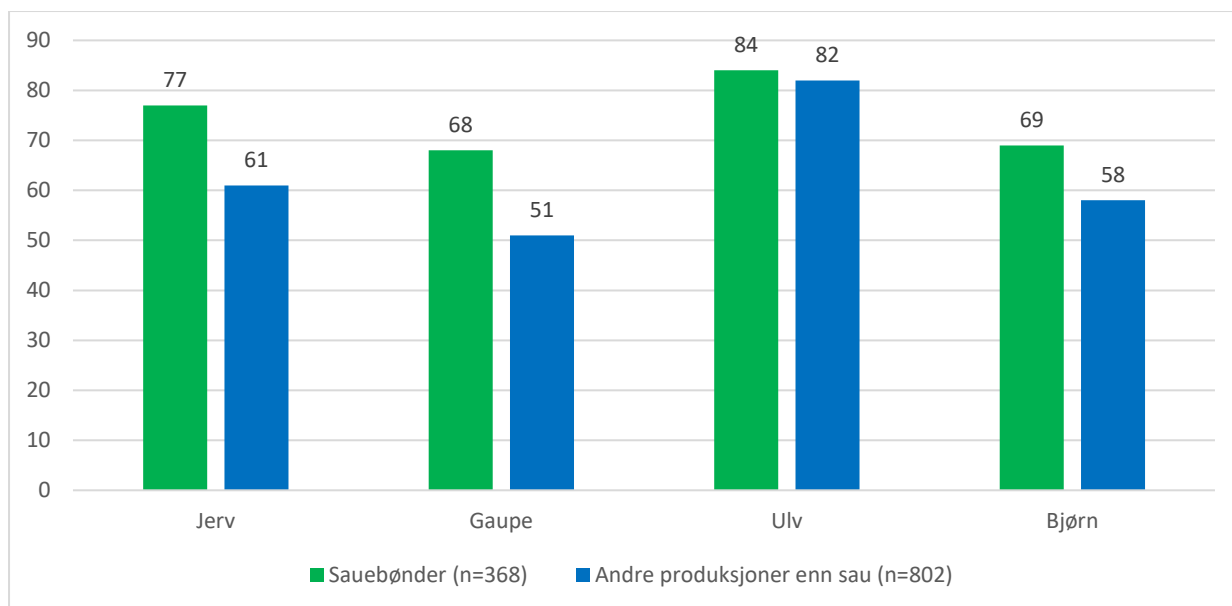
Figur 19 viser at majoriteten av norske bønder ønsker færre eller ingen av de store rovdirene i norsk natur, mens det er svært få bønder som ønsker flere rovdyr. For jerv, gaupe og bjørn er det også en forholdsvis stor andel (mellom 25 og 35 prosent) som synes det er passe som det er. Det er også en klar tendens til at det er en større andel som ønsker at det skal være færre av rovdirene i norsk natur sammenlignet med andelen som synes at det skal være ingen store rovdyr i norsk natur. Det er her likevel store variasjoner avhengig av type rovdyr, hvor særlig ulv skiller seg markant fra de andre rovdirene. Fire av ti bønder i undersøkelsen ønsker ingen ulv i norsk natur, noe som er en vesentlig høyere andel enn hva det er for jerv, gaupe og bjørn. Ytterligere fire av ti bønder ønsker at det skal være færre ulver enn i dag, mens kun 11 prosent av bøndene synes antallet ulv er passe som det er (til sammenligning med 30 prosent for bjørn). Det er også en tendens til at bøndene er mer tilfredse med antallet gaupe enn antallet jerv. For bjørn er bildet noe mer sammensatt, der andelen som ønsker færre bjørn er noe lavere eller tilnærmet lik de andre rovdirene, mens andelen som ønsker ingen bjørn er høyere enn for jerv og gaupe.

Figur 20. Figuren viser andel bønder i ulike fylker som ønsker færre eller ingen av ulike type rovdyr. Øvrige kategorier er «ønsker flere», «passe som det er», og «vet ikke». Prosenten.

Figur 20 viser andel bønder i ulike fylker i Norge som ønsker færre eller ingen av de ulike rovdyrene («ingen» og «færre» er her slått sammen for å forenkle figuren). Denne undersøkelsen er kun representativ på et nasjonalt nivå, og prosentene i hvert enkelt fylke må derfor tolkes med noe forsiktighet. Selv om det tilsynelatende er tendenser til noe variasjon i holdninger mellom ulike fylker, som til dels samsvarer med problematikk fra de enkelte rovdyrene, er det forholdsvis små variasjoner mellom fylkene sett i forhold til den geografiske spredningen i antall søknader om erstatninger for tap av husdyr til rovdyr, der Trøndelag etterfulgt av Innlandet og Nordland hadde flest søknader om erstatninger i 2019 (se Rovbase.no). Dette har naturlig nok sammenheng med at figuren viser holdningene til rovdyr for alle bønder, uavhengig av type produksjon.

Figur 21 viser derfor andel bønder som ønsker færre eller ingen rovdyr i norsk natur fordelt på saueprodusenter og bønder som driver med andre produksjoner enn sau.

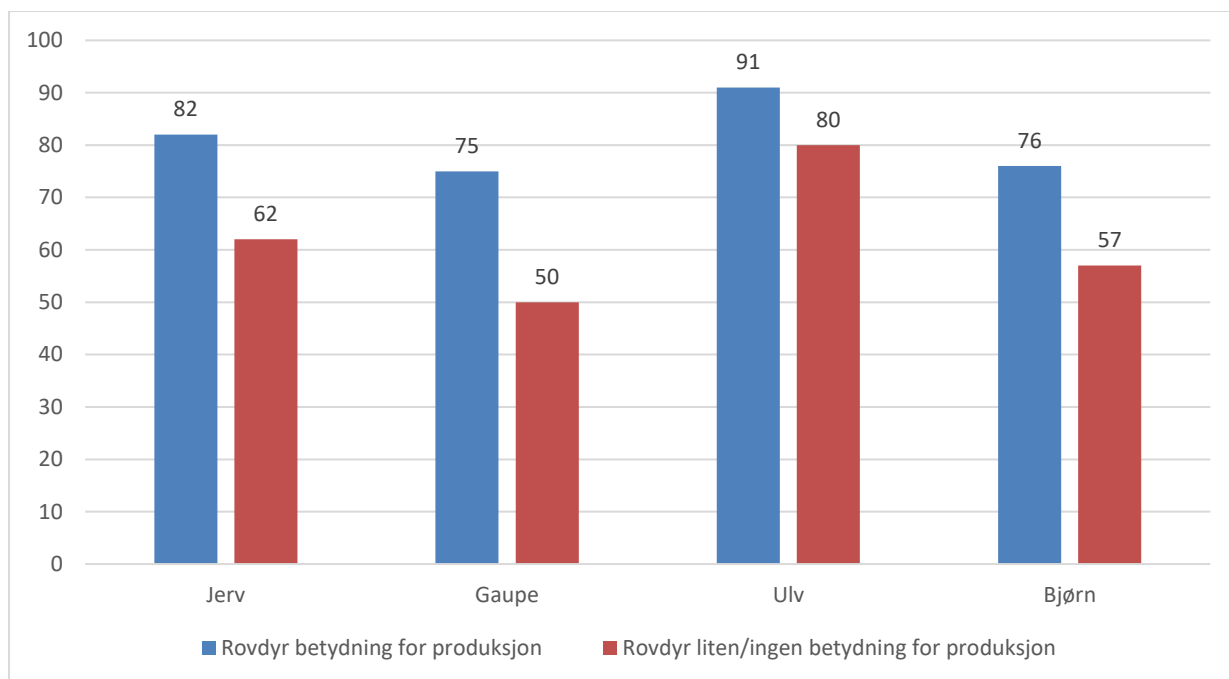

Figur 21. Figuren viser andel bønder som ønsker færre eller ingen av ulike rovdyr. Øvrige kategorier er «ønsker flere», «passe som det er», og «vet ikke».

Figuren viser at det er en høyere andel sauebønder som ønsker færre eller ingen jerv i norsk natur, sammenlignet med øvrige bønder. Dette gjelder også ved synet på antall gaupe og bjørn, mens det er ingen statistisk sammenheng mellom produksjon og holdninger til ulv⁶. Det kan være flere årsaker til at det er større forskjeller mellom sauebønder og øvrige bønder ved jerv, gaupe og bjørn, enn det er for ulv. En mulig årsak kan være oppmerksomheten rundt ulv og dens skadevirkninger på husdyr, mens det har vært mindre oppmerksomheten knyttet til tap til øvrige rovdyr.

Selv om saueproduksjon medfører at man er mer utsatt for rovdyrangrep enn andre produksjoner, inkluderer figuren også sauebønder som i liten eller ingen grad er påvirket av rovdyr. I undersøkelsen ble også respondentene stilt spørsmål om hvorvidt tap av husdyr på grunn av rovdyr og/eller ørn har betydning for produksjonen på gården. Figur 22 viser sammenhengen mellom hvorvidt bønder som har problemer med rovdyr i større grad ønsker færre eller ingen av ulike rovdyr sammenliknet med bønder der rovdyr har liten eller ingen betydning for produksjonen.

⁶ Kjikvadrattester: **Jerv**: $X^2=26.7$, $df=1$, [$n=1144$], $p < .01$. **Gaupe**: $X^2=30.6$, $df=1$, [$n=1148$], $p < .01$. **Bjørn**: $X^2=13.2$, $df=1$, [$n=1146$], $p < .01$. **Ulv**: $X^2=0.5$, $df=1$, [$n=1144$], $p > .05$.

Figur 22. Figuren viser andel bønder som ønsker færre eller ingen av ulike rovdyr. Dette for bønder der tap av husdyr til rovdyr har betydning for produksjonen, og for bønder der tap av husdyr til rovdyr har liten/ingen betydning⁷.

Bønder som oppgir at rovdyr er et problem ønsker i større grad at det skal være færre eller ingen rovdyr i Norge. Ettersom spørsmålet ikke spesifiserer hvilke rovdyr som forårsaker tap for den enkelte bonde, er tolkningen knyttet til variasjonen mellom de ulike rovdyrene noe kompleks, da holdningene kan være knyttet til hvilke rovdyr man i størst grad opplever tap til.

Tabell 13 viser resultatene fra en multippel logistisk regresjonsanalyse, og viser sannsynligheten for å ønske færre eller ingen av de fire store rovdyrene. Analysen er presentert i fire ulike modeller, med en modell for hver av rovdyrene.

⁷ Bønder som oppgir at tap av husdyr til rovdyr har noen, stor eller veldig stor betydning for produksjonen er slått sammen til kategorien «rovdyr betydning for produksjon».

Tabell 13. Multippel logistisk regresjonsanalyse. Sannsynlighet for å ønske færre eller ingen av ulike rovdyr.

Avhengig variabler: Ønsker færre eller ingen av [jerv/gaupe/ulv/bjørn] i norsk natur (=1). Øvrige=0.	Modell 1: Jerv	Modell 2: Gaupe	Modell 3: Ulv	Modell 4: Bjørn
	Logit koeff. (SE)	Logit koeff. (SE)	Logit koeff. (SE)	Logit koeff. (SE)
Konstant	0.98 (0.25)	0.54 (0.23)	2.33 (0.33)	0.77 (0.24)
Kjønn (kvinne=1, mann=0)	0.13 (0.20)	-0.02 (0.19)	-0.33 (0.22)	0.20 (0.19)
Alder (referansekategori: bønder under 40 år)				
40-59 år	-0.21 (0.22)	-0.13 (0.21)	-0.45 (0.28)	-0.17 (0.21)
60 år eller eldre	0.20 (0.24)	0.17 (0.22)	-0.08 (0.31)	0.13 (0.23)
Høyere utdanning (ja=1, nei=0)	-0.28* (0.14)	-0.43 (0.14)	-0.36* (0.17)	-0.36** (0.14)
Saueproduksjon (ja=1, nei=0)	0.73** (0.15)	0.76** (0.14)	0.11 (0.18)	0.50** (0.14)
Jobb utenfor gårdsdrifta	-0.57** (0.16)	-0.55** (0.15)	-0.43* (0.20)	-0.48** (0.15)
n=	1042	1044	1045	1044

Modell 1: LR Chi2 (6) = 55.54. Modell 2: LR Chi2 (6) = 65.71. Modell 3: LR Chi2 (6) = 23.21. Modell 4: LR Chi2 (6) = 40.20. * $P < 0.05$, ** $P < 0.01$. Merk: Det ble også testet for andre relevante uavhengige variabler, som ikke ble inkludert ettersom de ikke forbedret modellen.

Analysen viser at det er ingen kjønns- eller aldersforskjeller i bønders holdninger til de ulike rovdyrene. Imidlertid er det en mindre sannsynlighet for at bønder som har utdanning på høyskole- eller universitetsnivå ønsker færre eller ingen av de ulike rovdyrene, sammenlignet med øvrige bønder. Bønder som har lønnet arbeid utenfor gårdsdrifta har mindre sannsynlighet for å ønske færre eller ingen av de ulike rovdyrene, sammenlignet med bønder som ikke har jobb utenfor gårdsdrifta. I tillegg, som tidligere vist, har bønder med saueproduksjon større sannsynlighet enn øvrige bønder til å oppgi at de ønsker færre eller ingen av jerv, gaupe, og bjørn i norsk natur, mens forskjellene opphører når det er snakk om ulv.

4. Frekvenser

I dette kapitlet rapporteres beskrivende statistikk for samtlige variabler i Trendundersøkelsen 2020. Kategoriske variabler presenteres med prosentfordeling i kategoriene, mens kontinuerlige variabler presenteres med gjennomsnittlige verdier. Prosentfordelinger i kategoriene hvor kun ett svaralternativ er mulig, er det alltid 100 % til sammen, og tilsynelatende avvik fra dette skyldes avrunding av desimaler. Spørsmål der flere kryss er mulig, er merket med *.

Spørsmål 1. Kjønn (n=1144)

	Prosent
Mann	86
Kvinne	14
Totalt	100

Spørsmål 2. Alder (n=1140)

	Gjennomsnitt
Gjennomsnittlig alder	55,25

Spørsmål 3. Sivilstand (n=1158)

	Prosent
Gift	68
Samboende	18
Enslig	14
Totalt	100

Spørsmål 4. Har du barn?* (n=1170)

	Prosent
Nei	12
Ja, med min nåværende partner	71
Ja, fra tidligere forhold	15

Spørsmål 5. Vil du anbefale noen av barna å ta over bruket etter deg? (n=1001)

	Prosent
Ja	62
Nei	10
Vet ikke	29
Totalt	100

Spørsmål 6. Hvor mange barn bor i samme husstand som deg?

	Gjennomsnitt	n
Antall under 18 år:	0.9	849
Antall over 18 år:	0.5	745

Spørsmål 7. Hva er din og din eventuelle samboer/ektefelles høyeste fullførte utdanning?

	Bonden (n=1143)	Partner (n=967)
Grunnskole eller tilsvarende	8	7
Videregående skole (yrkes-/landbruksfag)	43	24
Videregående skole (allmennfag/gymnas)	13	19
Universitet/høyskole inntil 4 år	22	30
Universitet/høyskole over 4 år	14	19
Totalt	100	100

Spørsmål 8. Har du fullført landbruksfaglig utdanning på videregående skole, høgskole, universitet eller tilsvarende nivå? (n=1162)

	Prosent
Nei	51
Ja, på videregående skole	39
Ja, på universitet/høgskole	9
Totalt	100

Spørsmål 9. Har du vokst opp på et gårdsbruk eller på bygda for øvrig? (n=1165)

	Prosent
Ja, jeg har vokst opp på dette gårdsbruket	70
Ja, jeg har vokst opp på et gårdsbruk	13
Ja, jeg har vokst opp på bygda, men ikke på et gårdsbruk	11
Nei, jeg har bodd på bygda bare i mindre deler av min oppvekst	2
Nei, jeg har ikke vokst opp på bygda	4
Totalt	100

Spørsmål 10. Medlemskap i organisasjoner (n=1170)

	Prosent
Norsk Bonde- og Småbrukarlag	12
Norges Bondelag	64
Norsk landbruksrådgivning	59
Norsk landbruksrådgivning HMS	30
Felleskjøpet	83
Nortura	53
Tine	29
Gartnerhallen	4
Norges Skogeierforbund	33
Privat skogeierforbund	7
Norsvin	4
GENO	26
Landkreditt	20
Bondens marked	1
TYR	5
Norsk Sau og Geit	23

4.1 Bonden og gårdsbruket

Spørsmål 11. Hvor stor betydning har følgende forhold for at du er gårdbruker?

	n	Stor betydning	Noe betydning	Liten betydning	Ingen betydning	Totalt
Landbruksinteresse	1135	71	26	3	1	100
Ønske om å være selvstendig	1085	43	41	12	4	100
Interesse for et liv på bygda	1115	57	34	8	2	100
Føler det som en plikt å drive gården videre	1100	24	39	23	14	100
Gårdsdriften gir gode inntektsmuligheter	1117	10	35	39	16	100
Hadde ikke andre jobbmuligheter da jeg tok over gården	1079	3	4	16	76	100
Har ikke andre jobbmuligheter i dag	1089	6	8	15	71	100
Ektefelle/samboer har ønske om å drive gård	1044	15	21	18	46	100

Spørsmål 12. Tenker du på deg selv først og fremst som gårdbruker, eller er din yrkesidentitet mest knyttet til et annet yrke? (n=1151)

	Prosent
Gårdbruker	46
Annet yrke	19
Vet ikke	1
Begge deler	34
Totalt	100

Spørsmål 13. Hvilket år overtok du hovedansvaret for driften av bruket? (n=1144)

	Gjennomsnitt
Årstall	1996

Spørsmål 14. Hadde du eller din eventuelle ektefelle/samboer odelsrett til bruket? (n=1144)

	Prosent
Nei	27
Ja, jeg	67
Ja, min ektefelle/samboer	6
Totalt	100

Spørsmål 15. SKAL KUN BESVARES AV DE SOM HAR EKTEFELLE/SAMBOER: Hvor ofte deltar samboer/ektefelle i disse aktivitetene/beslutningene?

	n	Aldri	Sjelden	Av og til	Ofte	Alltid	Totalt
Daglige beslutninger og ledelse av gårdsarbeidet	976	13	21	28	21	17	100
Praktisk arbeid i gårdsdrifta	978	10	23	30	20	17	100
Langsiktig planlegging og investeringsbeslutninger	980	10	15	24	21	31	100
Føring av regnskap	976	52	17	9	7	16	100

Spørsmål 16. Er gården en del av en melkesamdrift? (n=1146)

	Prosent
Ja	6
Nei, men har konkrete planer om melkesamdrift	1
Nei	93
Totalt	100

Spørsmål 17. Hvor ofte samarbeider du med andre gårdbrukere om arbeidsoppgaver i tilknytning til gårdsdriften? (n=1145)

	Prosent
Ofte	13
Av og til	52
Aldri/så og si aldri	35
Totalt	100

Spørsmål 18. Hvordan vil du beskrive standarden på brukets driftsbygninger? (n=1146)

	Prosent
Meget god	14
God	32
Middels	37
Dårlig	13
Meget dårlig	3
Totalt	100

Spørsmål 19. Hvordan vil du beskrive standarden på brukets maskinpark? (n=1146)

	Prosent
Meget god	15
God	42
Middels	36
Dårlig	6
Meget dårlig	1
Totalt	100

Spørsmål 20. Driver du konvensjonell eller økologisk produksjon? (n=1137)

	Prosent
Konvensjonell	93
Økologisk (inkludert i Debio-ordningen)	5
Begge deler/under omlegging	2
Planlegger å legge om i løpet av 5 år	1
Totalt	100

Spørsmål 21. Hvordan vurderer du kompetansen du/dere har på gårdsbruket innenfor følgende områder?

	n	Ikke relevant	Svært god	God	Tilstrekkelig	Dårlig	Svært dårlig	Totalt
Planteproduksjon	1129	4	21	53	20	2	0	100
Husdyrhold	1120	17	35	37	7	2	1	100
Driftstekniske fag	1112	4	19	47	27	3	0	100
Økonomi	1133	1	26	51	21	2	0	100
Administrasjon og ledelse	1124	6	22	49	22	2	0	100
Markedsforståelse	1111	4	16	47	29	4	0	100
Data og IKT	1123	3	15	33	36	11	3	100
Skogsdrift	1114	14	15	31	30	9	2	100

Spørsmål 22. I hvilken grad mener du at du som næringsutøver får dekket dine behov for faglig oppdatering? (n=1133)

	Prosent
I stor grad	34
I noen grad	58
I liten grad	8
Ikke i det hele tatt	1
Totalt	100

Spørsmål 23. Hvor viktig er hver av de kildene som er nevnt nedenfor for deg når det gjelder å få ny kunnskap i gårdsdrifta?

	n	Svært viktig	Ganske viktig	Litt viktig	Ikke viktig	Bruker ikke denne kilden	Totalt
Andre bønder i nærheten av der du bor	1126	21	39	31	6	2	100
Andre bønder i andre deler av landet	1102	4	20	43	22	10	100
Fagtidsskrifter/-aviser	1129	11	49	33	5	2	100
Internett	1112	18	45	28	5	4	100
Rådgivere knyttet til landbrukssamvirke	1105	11	33	31	12	12	100
Rådgivere i Norsk Landbruksrådgivning	1110	16	35	26	10	12	100
Leverandører av teknisk utstyr/maskiner	1114	6	30	44	15	5	100
Andre kilder	1019	4	16	41	19	20	100

4.2 Økonomi og investeringer

Spørsmål 24. Har det økonomiske resultatet fra gårdsdriften endret seg i positiv eller negativ retning de siste fem årene? (n=1147)

	Prosent
Endret seg i positiv retning	29
Ingen endring	31
Endret seg i negativ retning	36
Vet ikke	3
Bruket har vært i drift i mindre enn fem år	2
Totalt	100

Spørsmål 26. Har husstandens totale økonomiske situasjon endret seg i positiv eller negativ retning de siste fem årene? (n=1142)

	Prosent
Endret seg i positiv retning	45
Ingen endring	34
Endret seg i negativ retning	19
Vet ikke	2
Totalt	100

Spørsmål 28. Har det i løpet av det siste året hendt at husstanden har hatt vansker med å klare de løpende utgifter til mat, transport, bolig og lignende? (n=1150)

	Prosent
Ja, ofte	1
Ja, av og til	6
Ja, en sjelden gang	12
Nei, aldri	80
Totalt	100

Spørsmål 25. Tror du at det økonomiske resultatet fra gårdsdriften vil endre seg i positiv eller negativ retning de neste fem årene? (n=1150)

	Prosent
Endre seg i positiv retning	21
Ingen endring	28
Endre seg i negativ retning	37
Vet ikke	13
Totalt	100

Spørsmål 27. Tror du at husstandens totale økonomiske situasjon vil endre seg i positiv eller negativ retning i løpet av de neste fem årene? (n=1147)

	Prosent
Endre seg i positiv retning	30
Ingen endring	37
Endre seg i negativ retning	20
Vet ikke	13
Totalt	100

Spørsmål 29. Hvor stor var husstandens samlede netto næringsinntekt fra jord- og skogbruket i 2019? (n=1125)

	Prosent
Ingen inntekt / negativ inntekt	8
1-49 999 kroner	12
50 000-99 999 kroner	13
100 000-149 999 kroner	12
150 000-199 999 kroner	10
200 000-299 999 kroner	11
300 000-399 999 kroner	11
400 000-499 999 kroner	10
Over 500 000 kroner	13
Totalt	100

Spørsmål 30. Hvor stor var husstandens samlede nettoinntekt i 2019? (Ta med alle inntekter fra arbeid på og utenfor gårdsbruket, også eventuelle trygde- og pensjonsinntekter) (n=1125)

	Prosent
Under 99 999 kroner	1
100 000-199 999 kroner	2
200 000-299 999 kroner	4
300 000-399 999 kroner	6
400 000-499 999 kroner	9
500 000-599 999 kroner	10
600 000-699 999 kroner	12
700 000-799 999 kroner	10
800 000-899 999 kroner	11
900 000-999 999 kroner	8
Over 1 000 000 kroner	25
Totalt	100

Spørsmål 31. Hvor stor andel av husstandens samlede nettoinntekt kom fra gårdsdriften i 2019? (n=1118)

	Prosent
0 prosent	9
1 til 24 prosent	42
25 til 49 prosent	20
50 til 74 prosent	16
75 til 99 prosent	8
100 prosent	5
Totalt	100

Spørsmål 32. Hvordan vurderer du den samlede gjelden på gårdsbruket sett i forhold til omfanget av drifta på bruket i dag? (n=1151)

	Prosent
Alt for stor	4
Stor	14
Middels	28
Liten	22
Har ikke gjeld	31
Totalt	100

Spørsmål 33. Hvor mye er det investert i bygninger, maskiner og annet i løpet av de siste 5 årene

	n	Ikke investert	1-99 999 kr	100 000 - 249 999 kr	250 000 - 749 999 kr	750 000 - 999 999 kr	1 000 000 - 2 999 999 kr	3 000 000 - 4 999 999 kr	5 000 000 eller mer	Totalt
Bygninger	1126	22	24	18	16	4	9	3	5	100
Maskiner	1139	10	19	17	30	8	14	1	0	100
Annet	931	33	34	17	10	2	3	1	0	100

Spørsmål 34. Hvor mye planlegger du/dere å investere i bygninger, maskiner og annet i løpet av de neste 5 årene?

	n	Ingen planer om å investere	1-99 999 kr	100 000 - 249 999 kr	250 000 - 749 999 kr	750 000 - 999 999 kr	1 000 000 - 2 999 999 kr	3 000 000 - 4 999 999 kr	5 000 000 eller mer	Totalt
Bygninger	1136	32	19	18	13	5	7	3	3	100
Maskiner	1121	31	23	19	17	5	5	0	0	100
Annet	965	48	27	12	8	2	2	0	0	100

4.3 Utsiktene og planene for gårdsbruket de neste årene

Spørsmål 35. Regner du med at det i løpet av de neste fem årene vil skje endringer i arealet dyrka mark som bruket disponerer? Ta også med leid jord, og eventuelt kjøp av jord. (n=1157)

	Prosent
Nei	45
Usikkert, vanskelig å si	27
Tar sikte på å redusere arealet dyrka mark	4
Tar sikte på å øke arealet dyrka mark	22
Annet	1
Totalt	100

Spørsmål 36. Planlegger du investeringer i grøftesystem/drenering i løpet av de neste fem årene?* (n=1170)

	Prosent
Ja, på eget areal	54
Ja, på leid areal	16
Nei	40

Spørsmål 37. Andel som driver med produksjonen (n=1232)

	Prosent
Melk	26
Storfekjøtt	36
Sau	31
Svin	5
Fjørfe	3
Pels	0
Annen husdyrproduksjon	3
Korn	26
Grovfôr	46
Annen planteproduksjon	8
Skog	40
Annet	9

Spørsmål 37 B. For de produksjoner som du driver med vil vi at du skal oppgi hvordan du ser for deg utviklingen i produksjonen fremover.

	n	Øke produksjonen	Fortsetter som før	Nedgang i produksjonen	Legger ned produksjonen	Oppstart av produksjon	Totalt
Melk	321	20	56	12	11	1	100
Storfekjøtt	416	28	58	8	4	2	100
Sau	372	18	60	12	9	1	100
Svin	65	15	63	9	8	5	100
Fjørfe	38	16	68	3	5	8	100
Pels	4	0	0	0	100	0	100
Annen husdyrproduksjon	39	36	44	13	3	5	100
Korn	360	24	69	4	2	1	100
Grovfôr	521	25	64	7	3	0	100
Annen planteproduksjon	101	32	52	8	5	3	100
Skog	458	14	78	8	1	1	100
Annet	88	40	48	7	0	6	100

Spørsmål 38. Hva er den viktigste produksjonen på gårdsbruket? (n=1145)

	Prosent
Melkeproduksjon	27
Husdyrhold	37
Kornproduksjon	21
Annen planteproduksjon, inklusive frukt og grønnsaker	8
Skog	3
Annen produksjon	4
Totalt	100

Spørsmål 39. Hvilke av de følgende mulige utviklingstrekk vil være sannsynlige for deg/ditt gårdsbruk de neste fem årene? (n=1170)

	Prosent
Produksjonsøkning	33
Produksjonsnedgang	20
Kostnadsreduksjoner	24
Økt arbeidsinnsats på bruket	18
Kulturlandskapstiltak	22
(Videre-)utvikling av tilleggsnæring med utgangspunkt i går	18
Videreforedling og/eller salg av gårdsprodukter	9
Jeg arbeider (mer) utenfor gården	17
Ektefelle/samboer arbeider (mer) utenfor gården	11
Jeg blir pensjonist	27
Legger ned gårdsdrifta, fortsatt bosatt på gården	13
Legger ned gårdsdrifta, flytter	3
Gårdsbruket blir fritidseiendom	2

Spørsmål 40. Hvilket av følgende alternativer regner du med er mest sannsynlig for ditt gårdsbruk om tyve år? (n=1109)

	Prosent
Gårdsbruket vil være drevet av dagens brukere	18
Gårdsbruket vil være drevet av barn eller slekt av dagens brukere	45
Gårdsbruket vil være forpaktet bort til andre	6
Gårdsbruket vil være nedlagt som selvstendig enhet	9
Gårdsbruket vil være solgt utenfor familien, men drevet som selvstendig enhet	4
Gårdsbruket vil være fritidseiendom	3
Annet	0
Vet ikke	16
Totalt	100

Spørsmål 41. Tror du at noen i familien (slekta) kommer til å ta over gården etter deg? (n=1164)

	Prosent
Ja, sønn	27
Ja, datter	12
Ja, noen av barna, men vet ikke hvem	20
Ja, noen andre i slekta	5
Nei, tror det er ingen i slekta som vil overta	11
Vet ikke	25
Totalt	100

Spørsmål 42. Hvor sannsynlig eller usannsynlig er det at barn eller andre familiemedlemmer vil drive gården som aktive gårdbrukere etter at du ikke lenger kan drive den? (n=1144)

	Prosent
Helt sikkert	9
Svært sannsynlig	14
Ganske sannsynlig	34
Lite sannsynlig	32
Usannsynlig	11
Totalt	100

4.4 Spørsmål om hverdagen og meninger om ulike forhold knyttet til det å jobbe som bonde

Spørsmål 43. Nedenfor følger noen påstander om ferie, fritid og sosial kontakt. Vi vil at du for hver av påstandene krysser av for om du er helt uenig, både- og, delvis enig eller helt enig.

	n	Helt uenig	Delvis uenig	Både og	Delvis enig	Helt enig	Totalt
Jeg opplever at jeg har nok ferie- og fridager	1145	24	18	25	18	16	100
Det er vanskelig å skaffe avløser når jeg skal ha fri	1057	25	15	29	19	13	100
Jeg skulle gjerne holdt bedre kontakt med familie og venner	1096	19	13	26	27	15	100
Jeg skulle gjerne hatt flere fortrolige venner	1106	25	17	24	22	11	100
Jeg føler meg ofte ensom som gårdbruker	1125	33	20	23	16	8	100

Spørsmål 44. Hvor tilfreds er du med følgende forhold? Merk av på skalaen fra 1 (svært utilfreds) til 10 (svært tilfreds).

	n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Totalt
Inntekt fra gårdsdrifta	1156	15	11	16	11	21	9	8	5	2	1	100
Arbeidsforhold, arbeidsmiljø	1145	1	2	4	6	18	14	21	18	8	7	100
Økonomien i din husholdning	1148	4	2	5	7	16	13	17	17	10	9	100
Det landbruksfaglige miljøet der du bor	1148	2	3	6	7	21	13	17	18	8	6	100
Din egen helse	1154	2	3	5	6	14	11	15	19	14	10	100
Ditt sosiale nettverk	1150	1	2	4	6	16	12	18	18	12	10	100
Ferie og fritid	1154	7	7	10	8	21	10	12	12	6	6	100

Spørsmål 45. I hvor stor grad har du vært plaget med noe av det som er nevnt nedenfor i løpet av de siste 14 dagene?

	n	Ikke plaget	Litt plaget	Ganske plaget	Veldig plaget	Totalt
Vært stadig redd og engstelig	1154	83	14	2	1	100
Følt deg anspent og urolig	1150	67	28	4	2	100
Følt håpløshet når du tenker på framtiden	1156	59	31	8	3	100
Følt deg nedfor og trist	1149	67	27	4	2	100
Bekymret deg mye om forskjellige ting	1151	47	40	10	3	100

Spørsmål 46. Hvor bekymret er du for følgende risikofaktorer? (Merk av på skalaen fra 1 (ikke bekymret) til 7 (svært bekymret))

	n	1	2	3	4	5	6	7	Totalt
Renteøkning	1156	49	16	13	10	6	3	3	100
Avlingssvikt	1150	23	18	18	16	13	8	4	100
Markedsendringer/prisfall	1153	16	12	16	16	15	13	11	100
Politiske endringer	1152	15	11	12	16	15	15	16	100

Spørsmål 47. Har du i løpet av de siste 10 årene mottatt støtte fra noen av de følgende tilskuddsordninger?* (n=1170)

	Prosent
BU-midler til tradisjonelt landbruk	17
BU-midler til tilleggsnæring landbruk	3
Regionale miljøprogram (RMP) eller miljøtiltak i landbruket	57
Nærings- og miljøtiltak i skogbruket	9
Kommunale næringsfond	6

Spørsmål 48. Vi skal nå fortsette med noen påstander om landbrukspolitikken. Hvor enig eller uenig er du i hver av påstandene under?

	n	Helt uenig	Delvis uenig	Både og	Delvis enig	Helt enig	Totalt
Det er for mange offentlige reguleringer i landbruket	1151	7	12	30	25	26	100
Alt i alt synes jeg at jeg får god hjelp fra landbruksforvaltningen	1148	7	9	32	36	17	100
Odelstven bør opprettholdes	1147	10	6	16	23	45	100
Boplikten bør opprettholdes	1150	6	4	11	20	59	100
Driveplikten bør opprettholdes	1155	5	4	10	17	65	100
Det er for lite markedstilpasning i norsk landbruksproduksjon	1147	7	13	43	26	11	100
Det er på tide å fjerne produksjonsbegrensninger i norsk landbruk	1144	53	19	17	7	4	100
Graden av selvforsyning basert på norske ressurser bør økes	1152	2	1	7	16	75	100
Det var riktig å forby pelsdyroppdrett i Norge	1153	65	11	11	6	7	100

Spørsmål 49. Vi ønsker at du tar stilling til følgende påstander:

	n	Helt uenig	Delvis uenig	Både og	Delvis enig	Helt enig	Totalt
Jeg vil trolig bruke arbeidsinnvandrere på gårdsbruket i årene som kommer	1148	58	12	13	8	9	100
Jeg er skeptisk til økt arbeidsinnvandring i landbruket	1145	19	17	31	16	18	100
Det er viktigere å få ned utslippene av klimagasser i andre sektorer enn i landbruket	1152	6	9	25	23	37	100
Teknologisk utvikling vil gjøre landbruket i stand til å håndtere utfordringer knyttet til klimaendringer	1143	4	9	34	36	16	100
Det er alt for store utslipp av klimagasser fra norsk landbruk	1149	35	30	23	9	3	100
Jeg opplever at landbrukets klimautfordringer tas seriøst i norsk landbruk allerede i dag	1144	3	6	22	34	34	100
Økt bruk av importert kraftfor er nødvendig for å øke produksjonen i norsk landbruk	1147	41	30	19	7	3	100
Redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak	1148	60	18	12	6	3	100
Redusert kjøttforbruk er et godt helsetiltak	1145	44	20	21	11	4	100
«Grasfôra» melk og kjøtt blir viktig fremover	1129	3	4	15	26	51	100

Spørsmål 50. Vi fortsetter nå med noen påstander om landbrukssamvirket:

	n	Helt uenig	Delvis uenig	Både og	Delvis enig	Helt enig	Totalt
Bøndene kan best fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirke-organisasjoner	1150	3	3	15	26	54	100
Medlemsdemokratiet hindrer samvirkeorganisasjonene i å være effektive markedsaktører	1136	14	16	41	23	5	100
Samvirkeprinsippene blir ikke ivaretatt dersom selskapene blir for store	1137	7	15	27	34	18	100
Samvirket trenger konkurranse fra flere private aktører	1142	15	18	31	21	14	100
Ledelsen i samvirkeorganisasjonene gjør en god jobb på vegne av medlemmene	1139	6	11	39	31	12	100

Spørsmål 51. Mener du følgende faktorer vil ha en negativ eller positiv virkning for norsk landbruk?

	n	Svært negativ	Noe negativ	Ingen betydning	Noe positiv	Svært positiv	Vet ikke	Totalt
Bruk av genteknologi i norsk matproduksjon	1149	40	22	4	20	5	8	100
Færre og større produksjonsenheter	1153	52	31	4	8	2	1	100
Strengere krav til dyrevelferd	1151	4	12	10	37	33	2	100
Strengere krav til å redusere klimagassutslipp(ene)	1152	14	24	14	34	9	4	100
Mindre bruk av landbrukssubsidier	1142	55	31	5	4	2	3	100
Robotisering	1148	11	19	14	37	14	6	100
Presisjonslandbruk	1151	5	10	14	37	24	11	100

Spørsmål 52. Mener du at det norske landbruket bør prioritere følgende oppgaver svakere, som i dag eller sterkere?

	n	Prioritere betydelig svakere	Prioritere noe svakere	Prioritere som i dag	Prioritere noe sterkere	Prioritere betydelig sterkere	Totalt
Sikre økt verdiskapning	1146	0	2	27	42	29	100
Sikre bærekraftig landbruk	1155	0	1	16	41	42	100
Sikre matproduksjon over hele landet	1152	0	2	12	27	59	100
Sikre en kostnadseffektiv matproduksjon	1143	2	9	39	32	18	100
Sikre matvareberedskap	1150	0	1	10	30	59	100
Sikre bosetting i distriktene	1146	0	2	13	27	58	100
Forvalte kulturarv	1150	1	6	42	24	26	100
Forvalte kulturlandskap/biologisk mangfold	1144	2	4	38	29	28	100
Sikre forbrukerne trygge matvarer	1147	0	0	27	32	40	100
Sikre forbrukerne norske matvarer	1146	0	1	9	31	59	100
Sikre forbrukerne billige matvarer	1146	19	31	38	7	5	100
Redusere utslipp av klimagasser fra landbruket	1181	8	9	46	30	7	100

Spørsmål 53. Hvordan tror du følgende faktorer vil påvirke ditt bruk de neste ti årene?

	n	Svært negativt	Noe negativt	Ingen betydning	Noe positivt	Svært positivt	Vet ikke	Totalt
Klimaendringer	1150	3	44	31	12	1	9	100
Dyre-/plantesykdommer	1144	4	43	37	3	1	12	100
Krav til reduserte klimautslipp	1150	9	41	30	10	2	8	100
Økt energipris	1150	19	55	16	3	1	6	100

Spørsmål 54. I hvilken grad har følgende forhold påvirket din produksjon siste år?

	n	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	Vet ikke/ingen mening	Totalt
Flomskade	1148	2	11	22	62	3	100
Tørke eller vannmangel	1151	12	28	25	34	1	100
Lengre vekstsesong	1145	2	28	43	23	3	100
Erosjon eller utgravning	1148	2	14	33	50	2	100
Kjøreskader grunnet for mye nedbør/våt åker eller eng	1149	6	36	35	22	1	100
For mye nedbør på feil tid av året	1155	14	46	26	12	2	100

Spørsmål 55. Har du hatt dyr på utmarksbeite i løpet av 2019? (n=1058)

	Prosent
Ja	52
Nei (Gå til spørsmål x)	48
Totalt	100

Spørsmål 56. Hvor stor betydning har følgende problemer knytta til beitebruk for din produksjon? (Gjelder kun bønder som har dyr på utmarksbeite)

	n	Svært stor betydning	Stor betydning	Noe betydning	Liten betydning	Ingen betydning	Totalt
Tap av husdyr pga. rovdyr og/eller ørn	544	9	10	14	21	46	100
Tap av husdyr av andre grunner	540	5	9	20	33	34	100
Redusert tid på utmarksbeite på grunn av rovdyr	542	8	7	7	15	63	100
Brukskonflikter knytta til hytter og turisme	542	3	6	13	17	61	100
Brukskonflikter knytta til reindrift	538	1	1	4	6	89	100
Begrensa tilgang til innmarksareal/vinterfôr	540	7	11	20	17	45	100
Begrensa tilgang til utmarksbeite	542	4	8	14	18	56	100
Dårlig/manglende gjerder	543	12	13	27	18	30	100

Spørsmål 57. Hvordan ser du for deg at det vil drives beitebruk på ditt bruk om fem år? (Gjelder kun respondenter som har svart at de har hatt dyr på utmarksbeite) (n=542)

	Prosent
Vil ikke ha beitedyr om 5 år	7
Redusere omfanget	6
Omfang som i dag	53
Øke omfanget	25
Vet ikke	9
Totalt	100

Spørsmål 58: Ønsker du flere eller færre av følgende rovdyr i norsk natur, eller er det passe som det er?

	n	Ønsker flere	Passe som det er	Ønsker færre	Ønsker ingen	Vet ikke	Totalt
Jerv	1144	1	25	47	19	7	100
Gaupe	1148	3	35	41	16	6	100
Ulv	1148	2	11	42	41	4	100
Bjørn	1146	2	30	39	23	6	100

Spørsmål 59. Driver du eller din ektefelle/samboer med annen næringsvirksomhet med utgangspunkt i brukets ressurser? (n=1170) Kryss av for de næringene du/dere driver (flere svar mulig)

	Prosent
Leiekjøring, slått, brøyting, strøing o.l.	30
Vedproduksjon, biobrensel o.l.	23
Gårdssag	4
Utleie av lokaler, lagerhold o.l.	13
Bygningsarbeid	4
Husdyravløsning	2
Fiskeri, havbruk og/eller oppdrett	1
Gårdsmat (foredling/salg)	7
Utleie av jakt og/eller fiskerettigheter	19
Overnatting på eller ved gården	8
Servering på eller ved gården	2
Opplevelsestilbud, guiding o.l. (reiseliv)	3
Organisert bygdeservice	1
Helse og omsorg, avlastning	2
Barnehage/skolerelaterte tjenester	2
Rådgivning, regnskap, konsulenttjenester	2
Kurs, seminar, konferanse	1
Kunst og kultur	1
Småkraftverk	2
Salg av hytter eller tomter	4
Drift av hyttefelt	1
Annet	9

Spørsmål 60. Hvor stor var netto næringsinntekt fra denne virksomheten i 2019 (n=769)

	Prosent
Ingen inntekt / negativ inntekt	11
1-49 999 kroner	37
50 000-99 999 kroner	15
100 000-149 999 kroner	10
150 000-199 999 kroner	6
200 000-299 999 kroner	7
300 000-399 999 kroner	4
400 000-499 999 kroner	3
Over 500 000 kroner	8
Totalt	100

Spørsmål 61. Hvis du driver med annen næringsvirksomhet på bruket: Hvor stor betydning har følgende forhold for at du/dere valgte å starte med ny næringsvirksomhet med utgangspunkt i brukets ressurser?

	n	Svært stor betydning	Stor betydning	Noe betydning	Liten betydning	Ingen betydning	Totalt
Lokal kultur/lokale nettverk	604	6	13	23	17	41	100
Ønske om å skape/få til noe	613	22	30	19	8	21	100
Hadde tilgjengelige ressurser på gårdsbruket	643	29	39	18	5	10	100
Lå spesielt til rette i distriktet her	622	14	25	24	13	25	100
Ønske om å møte nye folk/jobbe med mennesker	615	5	13	22	23	38	100
Hadde behov for ekstra inntekter	629	20	27	25	12	17	100
Å skape en mulighet for å bli boende på bruket	622	15	18	16	19	31	100
Ønske om å skape en arbeidsplass for ektefelle/samboer	611	9	9	14	19	49	100
Dra nytte av egen/ektefelles utdanning	617	7	11	14	17	51	100

Spørsmål 62. I hvilket omfang vil du i fremtiden drive med annen næringsvirksomhet enn tradisjonelt jord- og skogbruk? (n=1052)

	Prosent
Vil ikke drive med annen næring/slutte	22
Redusere omfanget	7
Omfang som i dag	35
Øke omfanget	14
Starte opp	1
Vet ikke	20
Totalt	100

4.5 Arbeidstidsbruk og areal

Spørsmål 63. Hvor mye arbeid la du selv, din eventuelle ektefelle/partner og andre ned i gårdsdriften i løpet av 2019? (40 timers arbeidsuke i 50 av årets uker gir 2000 arbeidstimer, ett årsverk innen industrien tilsvarer 1700 timer, et halvt årsverk er 850 timer)

	n	Deltar ikke i gårdsarbeid	1 – 199 timer	200-849 timer	850-1699 timer	1700-2549 timer	Mer enn 2550 timer	Totalt
Du selv	1145	1	10	29	21	21	18	100
Ektefelle/samboer	982	19	41	24	7	6	3	100
Egne barn	931	27	51	17	4	1	0	100
Kårfolk	738	58	17	13	7	4	2	100
Avløsere	847	41	34	18	4	3	1	100
Annen leid hjelp	775	47	39	8	2	1	2	100

Spørsmål 64. Hvor mange timer lønnsarbeid utenom gårdsdriften hadde du og din eventuelle ektefelle/samboer i løpet av 2019? (40 timers arbeidsuke i 50 av årets uker gir 2000 arbeidstimer, ett årsverk innen industrien tilsvarer 1700 timer, et halvt årsverk er 850 timer)

	n	Har ikke jobb utenfor gårdsbruket	1 – 199 timer	200-849 timer	850-1699 timer	1700-2549 timer	Mer enn 2550 timer	Totalt
Du selv	1120	32	9	10	16	30	2	100
Ektefelle/samboer	973	24	5	9	25	35	2	100

Spørsmål 65. Hadde du i løpet av 2019 arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere på gårdsbruket? (n=1136)

	Prosent
Nei (Gå til spørsmål 68)	87
Ja	13
Totalt	100

Spørsmål 66. Hvor mange arbeidsinnvandrere hadde du hjelp av i løpet av 2019? (OBS: gjennomsnittet påvirkes av ekstremverdier)

	n	Gjennomsnitt
Skriv inn antall	140	12

Spørsmål 67. Hvor lenge oppholdt arbeidsinnvandrerne seg på gården – i gjennomsnitt? (OBS: gjennomsnittet påvirkes av ekstremverdier)

	n	Gjennomsnitt
Skriv inn antall måneder:	137	3,6

Spørsmål 68. Hvor stort produktivt jordbruksareal eies av bruket? (n=1140)

	Prosent
0 – 9 daa	1
10 – 19 daa	2
20 – 49 daa	12
50 – 99 daa	20
100 – 249 daa	42
250 – 499 daa	17
500 – 999 daa	5
Over 1000 daa	0
Totalt	100

Spørsmål 69. Hvor stort produktivt jordbruksareal drives av bruket? (n=1114)

	Prosent
0 – 9 daa	1
10 – 19 daa	1
20 – 49 daa	8
50 – 99 daa	15
100 – 249 daa	35
250 – 500 daa	25
500 – 999 daa	11
Over 1000 daa	3
Totalt	100

Spørsmål 70. Hvor mange bruk leier du jordbruksareal fra? Skriv inn antall: (n=1013)

	Gjennomsnitt
Skriv inn antall:	3.0

Spørsmål 71. Hvor lang kjørevei er det fra tunet på hovedbruket/driftssenteret til det jordstykket som ligger lengst unna? Vi vil at du skal oppgi avstand i kilometer både for eid og leid jordstykke. Vi tenker her kun på jord som er i drift (n=1083 / n=854)

	Gjennomsnitt
Avstand i kilometer for eid jord:	3,0
Avstand i kilometer for leid jord:	5,7

Spørsmål 72. Hvor stort produktivt skogsareal eies av bruket? (n=1139)

	Prosent
0 daa	15
1–99 daa	22
100 – 499 daa	31
500 – 999 daa	15
1000 – 4999 daa	15
5000 – 9999 daa	1
Over 10 000 daa	0
Totalt	100

Spørsmål 73. Hvis du har melkekvote for kumelk, hvor stor er denne? (n=551)

	Gjennomsnitt
Skriv inn antall liter	121 224

Spørsmål 74. Har du planer om å kjøpe eller selge melkekvote i løpet av de neste to årene? (n=297)

	Prosent
Planlegger å kjøpe ny melkekvote	21
Planlegger å selge melkekvote	7
Ingen planer om kjøp eller salg	72
Totalt	100

Spørsmål 75. Har du melkerobot? (n=301)

	Prosent
Ja	32
Nei, men vurderer å anskaffe meg	12
Nei	56
Totalt	100

Spørsmål 76. Driver du/dere melkeproduksjon i båsfjøs eller løsdriftsfjøs? (n=303)

	Prosent
Løsdrift	48
Båsfjøs	40
Båsfjøs, men planlegger å bygge om til løsdrift	10
Totalt	100

Spørsmål 77. Dersom det var stortingsvalg i morgen, hvilket parti ville du stemme på? (n=1136)

	Prosent
Arbeiderpartiet	4
Fremskrittspartiet	4
Høyre	4
Kristelig Folkeparti	3
Rødt	1
Senterpartiet	70
Sosialistisk Venstreparti	2
Venstre	0
Miljøpartiet de grønne	2
Annet parti	0
Vil ikke stemme	1
Har ikke stemmerett	0
Vet ikke	9
Totalt	100

Spørsmål 78. Er du for eller mot.....

	n	For	Mot	Vet ikke	Totalt
Norsk medlemskap i EU?	1131	3	93	5	100
Norsk deltakelse i EØS?	1114	31	43	27	100

Referanser

Aftenposten. (2019, 24.08.2019). Er epoken med massiv arbeidsinnvandring over for godt? *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/e8yzp4/er-epoken-med-massiv-arbeidsinnvandring-over-for-godt>

Asheim, L. J., Bakken, A. K., Mittenzwei, K., Pettersen, I. & Spildo, S. (2019). *Konsekvenser av redusert kjøttforbruk: Scenarioanalyser med vekt på endringer i selvforsyning, arealbruk og struktur i jordbruk og kjøttindustri*. Norsk institutt for bioøkonomi. Hentet fra https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2634831/NIBIO_RAPPORT_2019_5_170.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Boye, H. J. (2019, 30.11.2019). Nortura er i knipe. *Nationen*. Hentet fra <https://www.nationen.no/motkultur/kronikk/nortura-er-i-knipe/>

EAT-Lancet Commission. (2019). *Summary Report of the EAT-Lancet Commission*. Hentet fra https://eatforum.org/content/uploads/2019/07/EAT-Lancet_Commission_Summary_Report.pdf

Holm, F. E. (2012). *Arbeidsinnvandring i landbruket: Trender og utviklingstrekk 2004-2012*. Trondheim: Norsk Senter for bygdeforskning. Hentet fra <https://ruralis.no/wp-content/uploads/2017/05/1513df6ca543e8-1.pdf>

Krange, O. & Skogen, K. (2018). *Nordmenns holdninger til ulv - 2018 (1570)*. Oslo: Norsk institutt for naturforskning. Hentet fra <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/m1135/m1135.pdf>

Landbruks- og matdepartementet. (2019a). Enighet om klimaavtale mellom regjeringen og jordbruket. I: Regjeringen.no. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/enighet-om-klimaavtale-mellom-regjeringen-og-jordbruket/id2661309/>

Landbruks- og matdepartementet. (2019b, 16.10.2019). Staten bidrar med 200 millioner kroner til nedskalering av melkeproduksjonen. I. Regjeringen.no. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/enighet-med-norges-bondelag/id2674265/>

Landbruks- og matdepartementet. (2020). Olaug Bollestad tar et oppgjør mot ensidig klimadebatt. I: Regjeringen.no. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/olaug-bollestad-tar-et-oppgjor-mot-ensidig-klimadebatt/id2691244/>

Miljødirektoratet. (2020). *Klimakur 2030: Tiltak og virkemidler mot 2030*. Hentet fra <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/m1625/m1625.pdf>

Morgenbladet. (2020, 17.04.2020). Åkeren i Hobøl, dagen før såing. *Morgenbladet*. Hentet fra <https://morgenbladet.no/aktuelt/2020/04/akeren-i-hobol-dagen-saing>

- Nationen. (2019a, 27.11.2019). Massiv mobilisering for Norturas Otta-anlegg. *Nationen*. Hentet fra <https://www.nationen.no/nyhet/landbruk/massiv-mobilisering-for-norturas-otta-anlegg/>
- Nationen. (2019b, 25.09.19). Tines perfekte storm. *Nationen*. Hentet fra <https://www.nationen.no/motkultur/leder/tines-perfekte-storm/>
- Nationen. (2020a, 19.02.2020). Bartnes advarer mot Klimakur 2030. *Nationen*. Hentet fra <https://www.bondebladet.no/aktuelt/bartnes-advarer-mot-klimakur-2030/>
- Nationen. (2020b, 21.03.2020). Matforsker tror koronautbruddet vil endre folks syn på mat og matsikkerhet. *Nationen*. Hentet fra <https://www.nationen.no/landbruk/matforsker-tror-koronautbruddet-vil-endre-folks-syn-pa-mat-og-matsikkerhet/>
- Nationen. (2020c, 14.03.2020). Mener synet på selvforsyning vil få et før og etter-skille på grunn av koronaviruset. *Nationen*. Hentet fra <https://www.nationen.no/politikk/mener-synet-pa-selvforsyning-vil-fa-et-for-og-etter-skille-pa-grunn-av-koronaviruset/>
- Nationen. (2020d, 27.04.2020). Russland stanser korneksport. *Nationen*. Hentet fra <https://www.nationen.no/landbruk/russland-stanser-korneksport/>
- Nationen. (2020e, 15.05.2020). Større kamp om sesongarbeiderne. *Nationen*. Hentet fra <https://www.nationen.no/landbruk/storre-kamp-om-sesongarbeiderne/>
- New York Times. (2020, 11.04.2020). Dumped milk, smashed eggs, plowed vegetables: Food waste of the pandemic. *New York Times*. Hentet fra <https://www.nytimes.com/2020/04/11/business/coronavirus-destroying-food.html>
- Norges Bondelag. (2020). *Landbrukets klimaplan 2021-2030*. Norges Bondelag. Hentet fra <https://www.bondelaget.no/tema/landbruketsklimaplan/landbrukets-klimaplan-pdf/>
- Norsk Landbruk. (2020, 20.03.2020). Her kan du finne sesonghjelp. Hentet fra <https://www.norsklandbruk.no/plantekultur/her-kan-du-finne-sesonghjelp/>
- Plahte, E. (2020, 11.04.2020). Metan og drøvtyggere enda en gang. *Nationen*. Hentet fra <https://www.nationen.no/motkultur/debatt/metan-og-drovtbyggere-enda-en-gang/>
- Regjeringen. (2020, 06.05.2020). Åpner for innreise for sesongarbeidere i landbruket. I. Regjeringen.no: Justis- og beredskapsdepartementet
- Landbruks- og matdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/apner-for-innreise-for-sesongarbeidere-i-landbruket/id2701300/>
- Statistisk Sentralbyrå. (2019a). 04500: Jordbruksareal per jordbruksbedrift (dekar) (F) 1969 - 2019. Hentet 23.04 2020 fra <https://www.ssb.no/statbank/table/04500/>

- Statistisk Sentralbyrå. (2019b). 05971: Jordbruksbedrifter, etter brukartype og jordbruksareal i drift 1999 - 2018. Hentet 08.05 2019 fra <https://www.ssb.no/statbank/table/05971/>
- Statistisk Sentralbyrå. (2019c). 05977: Personlege brukarar, etter kjønn, gjennomsnittsalder og jordbruksareal i drift 1999 - 2019. Hentet 02.05 2020 fra <https://www.ssb.no/statbank/table/05977/>
- Statistisk Sentralbyrå. (2020a). Bråstopp for norsk økonomi. *Konjunkturtendensene*. Hentet fra <https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/artikler-og-publikasjoner/brastopp-for-norsk-okonomi>
- Statistisk Sentralbyrå. (2020b, 16.04.2020). Grensehandel. Hentet 20.04.2020 2020 fra <https://www.ssb.no/grensehandel>
- Zahl-Thanem, A., Burton, J.F., Blekesaune, A., Haugen, M.S., and Rønningen, K. (2020). The impact of wolves on psychological distress among farmers in Norway. *Journal of Rural Studies*, 78: 1-11. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2020.05.010
- Zahl-Thanem, A., Fuglestad, E. M. & Vik, J. (2018). *Trender i norsk landbruk 2018: Et landbruk i endring*. Trondheim: Ruralis - institutt for rural og regionalforskning. Hentet fra https://ruralis.no/wp-content/uploads/2018/10/r7_18-trender-i-norsk-landbruk-2018--et-landbruk-i-endring-a--zahl-thanem-e-m--fuglestad-og-j--vik-.pdf

FORMÅL

RURALIS - Institutt for rural- og regionalforskning skal gjennom fremragende samfunnsvitenskapelig forskning og forskningsbasert utviklingsarbeid gi kunnskap og idéer for allmenheten, privat næringsliv, offentlig virksomhet og FoU-sektoren, og gjennom det bidra til å skape sosiokulturell, økonomisk og økologisk bærekraftig utvikling i og mellom bygd og by.

RURALIS skal være et nasjonalt senter for å utvikle og ta vare på en teoretisk og metodisk grunnleggende forskningskompetanse i flerfaglige bygdestudier, og fungere som et godt synlig knutepunkt for internasjonal ruralsosiologi.

Trondheim (hovedkontor):
Universitetssenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim
73 82 01 60

Oslo:
Paleet, Karl Johans gate 41A (5 etg.)
N-0162 Oslo
913 32 277

post@ruralis.no
ruralis.no